

ЕКОПОЛІТИКА

ОЗДОРОВЛЕННЯ МОРСЬКОГО ДОВКІЛЛЯ: ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ ПІДХІД

О. В. Бонь, завідувач відділу охорони Азовського та Чорного морів Управління охорони та використання водних ресурсів Мінприроди України;

В.А. Гроза, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри екології Інституту екологічної безпеки (ІЕБ) НАУ;

О.І. Запорожець, доктор технічних наук, професор, директор ІЕБ НАУ;

Н.В. Мовчан, головний консультант, Секретаріат Комітету екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Верховної Ради України;

Я.І. Мовчан, доктор біологічних наук, професор кафедри екології ІЕБ НАУ;

О.Г. Тарасова, кандидат хімічних наук, консультант Комітету екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, Верховна Рада України;

Г. Франчук, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри екології ІЕБ НАУ

Чорне й Азовське моря забезпечують статус України як морської держави і є важливою складовою її соціально-економічного розвитку. Такі види діяльності людини, як рибальство, туризм та рекреація, енергетика, транспортна галузь, залежать від стану екосистем морів. Незбалансоване морекористування призвело до майже катастрофічного погіршення стану морських екосистем України наприкінці минулого століття. Назріла необхідність невідкладних заходів щодо поліпшення екологічного стану морських екосистем та виконання Україною міжнародних зобов'язань згідно з Конвенцією з охорони Чорного моря від забруднення (Бухарест, 1992 р.) та Стратегічним планом дій для збереження та відтворення Чорного моря. Ці документи визначили стратегічні цілі регіонального співробітництва у сфері охорони та відновлення морського довкілля Чорного моря за такими напрямками: зменшення надходження забруднень, у тому числі поживних речовин; збереження живих морських ресурсів; збалансований розвиток приморських регіонів.

INDEX

ОЗДОРОВЛЕННЯ МОРСЬКОГО ДОВКІЛЛЯ: ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ ПІДХІД	1-2
BRINGING INTO A HEALTHY STATE OF THE MARINE ENVIRONMENT: PROGRAM-TARGET APPROACH.	1-2
ЛІТОРАЛЬНЕ ЗОСЕРЕДЖЕННЯ ЖИВОЇ РЕЧОВИНИ І ПОВ'ЯЗАНІ З НИМ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЧОРНОГО МОРЯ	3-4
LITTORAL CONCENTRATION OF LIVING MATERIAL AND CONNECTED WITH IT ENVIRONMENTAL PROB- LEMS OF THE BLACK SEA.	3-4
НОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ЦІННОСТІ МОРСЬКИХ ЕКОСИСТЕМ	4-8
NEW APPROACHES TO IDENTIFICATION OF BIO- LOGICAL VALUE OF MARINE ECOSYSTEMS.	4-8
ПРИБЕРЕЖНО-МОРСЬКИЙ ЕКОКОРИДОР: КОНЦЕПЦІЯ І ПРОБЛЕМИ ВТІЛЕННЯ	8-9
COASTAL ECOCORRIDOR: CONCEPTION AND EMBODIMENT PROBLEMS.	8-9
ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ В РАМКАХ ПРОЕКТУ «ЖИВЕ ЧОРНЕ МОРЕ: СТРАТЕГІЯ РОЗБУДОВИ МЕРЕЖІ МОРСЬКИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ В ПРИБЕРЕЖНИХ ВОДАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЧАСТИНИ ЧОРНОГО МОРЯ	9
SOCIETY AUDITIONS WITHIN THE PROJECT «LIVING BLACK SEA: DEVELOPMENT STRATEGY OF NET- WORK OF SEA NATURE CONSERVATION AREAS AT THE COASTAL WATERS OF UKRAINIAN PART OF THE BLACK SEA».	9
СТРАТЕГІЯ РОЗБУДОВИ МЕРЕЖІ МОРСЬКИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ В ПРИБЕРЕЖНИХ ВОДАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЧАСТИНИ ЧОРНОГО МОРЯ	12-13
STRATEGY OF DEVELOPMENT OF NETWORK OF MARINE PROTECTED AREAS OF OF UKRAINIAN PART OF THE BLACK AND AZOV SEA	12-13
ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРИБЕРЕЖНІЙ ЗАХИСНІЙ СМУЗІ МОРЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ	14-15
ECONOMICAL ACTIVITY AT THE COASTAL SHELTER- BELT IN CONTEXT OF SOCIAL-ECONOMICAL DEVEL- OPMENT OF SOCIETY: LEGISLATIVE REGULATION.	14-15
ДЕЛЬФІНИ В ДЕЛЬФІНАРІЯХ	16-17
DOLPHINS AT DOLPHINARIUMS	16-17
МІЖНАРОДНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ФОРУМ «ДОВКІЛЛЯ 2010»	18
INTERNATIONAL ECOLOGICAL FORUM «ENVIRONMENT 2010».	18
РЕГІОНАЛЬНИЙ ЛАНДШАФТНИЙ ПАРК «ПРИАЗОВСЬКИЙ СТЕП» – ПРИРОДНА ПЕРЛИНА ПІВДЕННОГО СХОДУ УКРАЇНИ..	19-20
REGIONAL LANDSCAPE PARK «PRYAZOVSKY STEP» – THE PEARL OF THE SOUTH-WEST OF UKRAINE	19-20

У 2001 р. розроблено та схвалено Загальнодержавну програму охорони і відтворення Азовського й Чорного морів (2001 – 2010). З огляду на тодішній економічний стан України у 2001 р., вона містила лише найневідкладніші заходи щодо збереження та відтворення Чорного й Азовського морів. Аналіз виконання Загальнодержавної та галузевих програм, що прямо чи опосередковано впливають на екологічний стан Чорного й Азовського морів, показав, що існують істотні проблеми програмового підходу до морекористування, а саме:

відсутня єдина морська політика, розпорошені між галузевими програмами фінансові та матеріальні ресурси на природоохоронні заходи, в яких природоохоронна складова прописана неконкретно, ці заходи недовіє;

більшість заходів Загальнодержавної програми охорони та відтворення Чорного й Азовського морів капіталомісткі і фінансуються коштами місцевих бюджетів та Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, джерела нарахування до яких в умовах економічної кризи ненадійні;

природоохоронні заходи, що фінансуються з Державного бюджету, включаючи розвиток природно-заповідної справи, охорону рідкісних та зникаючих видів тварин і рослин, є малоефективними і часто недостатньо фінансованими.

Враховуючи це, а також ту обставину, що Загальнодержавна програма охорони та відновлення Чорного й Азовського морів завершується в 2010 р., необхідне її корегування для забезпечення системного розв'язання проблем морекористування.

Найскладнішим моментом впровадження програм в Україні є їх недостатнє фінансування. Сьогодні існує абсолютна невідповідність надходжень «екологічних» коштів, обсягів економічної діяльності (як на місцях, та і на державному рівні) та обсягів фінансування, котре виділяється на розв'язання «екологічних» проблем. Стає дедалі очевиднішим, що ці проблеми і відповідні заходи мають державний, характер, суттєву соціальну й економічну складову і не можуть розглядатися як другорядні. Оголошення України зоною екологічного лиха після аварії на ЧАЕС, а тепер – визнання ситуації екокризи для окремих регіонів – свідчення того, що така практика не може тривати і далі. Як один з паліативних кроків пропонуємо фінансування природоохоронних заходів здійснювати відповідно не до фіксованої суми, а до відсотка валового внутрішнього продукту України, або як відсоток до рівня надходжень від плати за спеціальне природокористування. Окрім того, відповідальність місцевих органів влади за природоохоронну діяльність слід значно посилити. На жаль, в обласних бюджетах кошти природоохоронного призначення не виділені окремим рядком, а фінансування здебільшого здійснюється за рахунок обласних фондів охорони навколишнього природного середовища.

Узагальнюючи досвід виконання програмних документів у сфері екологічної політики, що мають вплив на морське довкілля, доцільно сформулювати наступні

концептуальні засади діяльності, які слід врахувати в новій редакції Загальнодержавної програми на 2011 – 2020 роки:

1. Реалізація в повному обсязі положень міжнародних і власних нормативно-правових документів щодо морського довкілля.

2. Удосконалення процедур екоекспертизи та екоаудиту, запровадження обов'язкового страхування та стратегічної довкілля оцінки.

3. Зміцнення системи державного екологічного контролю.

4. Мінімізація надходження до морського середовища забруднюючих речовин із річковим стоком на основі впровадження збалансованого природокористування.

5. Реалізація планів дій та скоординованої діяльності, зорієнтованої на припинення забруднення з точкових і дифузних джерел.

6. Мінімізація забруднення морських екосистем морським транспортом і ризиків аварійного забруднення, впровадження ефективної системи контролю за транспортуванням небезпечних вантажів, несанкціонованим засміченням, дам্পінгом і забрудненням.

7. Раціоналізація видобутку мінеральних копалин та вуглеводнів, зокрема, шляхом використання передових ресурсозберігаючих та екобезпечних технологій з урахуванням екообмежень.

8. Забезпечення екосистемного підходу до всіх видів людської діяльності, особливо щодо експлуатації морських ресурсів, шляхом запровадження збалансованого практичного природокористування та першочергової підтримки тих біоресурсів, від яких залежать рівень життя, постачання харчових продуктів, стан здоров'я населення, яке мешкає на узбережжі, сприяння запровадженню кращих світових практик ведення сільського господарства та поширення екологічного фермерства.

9. Збереження екосистем, біо- та екоотопів, місць існування популяцій біотичних видів і ландшафтів Чорного й Азовського морів, зокрема видів, що перебувають на межі зникнення, спричиненого діяльністю людини, та запобігання появі таких видів; відновлення популяцій дельфінів.

10. Відновлення природних морських, дельтових, прибережних і річкових екосистем та створення умов для поліпшення стану морських і прибережних біоценозів, створення морських природно-заповідних зон (12) та формування морської екомережі, яка охоплює 10% акваторії.

11. Опрацювання ефективних економічних механізмів щодо збереження біоресурсів морів.

12. Припинення інтенсивної забудови прибережних територій і втрат природності та рекреаційної привабливості, розвиток нормативно-правового забезпечення екобезпечної діяльності в прибережних смугах на основі інтегрованого управління.

13. Удосконалення системи поводження з побутовими відходами та винесення сміттєзвалищ з прибережних смуг.

14. Забезпечення контролю за

привнесенням чужинних видів.

15. Перехід на невиснажене рибальство та зміцнення інституційної організації галузі, впровадження системи ліцензування рибного промислу, розвиток нормативно-правової бази щодо використання, охорони та відновлення водних живих ресурсів.

16. Розвиток морського туризму, зокрема екотуризму.

17. Створення системи науково-експертної підтримки прийняття рішень.

18. Впровадження ефективного моніторингу за станом довкілля морів у системі загальноприйнятих та зрозумілих індикаторів.

19. Запровадження у державну політику принципу пріоритетності захисту морського довкілля над отриманням економічних переваг під час планування і здійснення морегосподарської діяльності.

Збереження стратегічних напрямків Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів на 2001 – 2010 роки та забезпечення в повному обсязі екосистемного підходу до всіх галузевих програм, що прямо чи опосередковано впливають на морське довкілля, не має альтернативи. Зміни до чинної програми слід внести найближчим часом, що уможливить ефект послідовної системної програмно-цільової діяльності в регіоні і дасть шанс на збереження та відновлення морського довкілля.

RINGING INTO A HEALTHY STATE OF THE MARINE ENVIRONMENT: PROGRAM-TARGET APPROACH

The Black and Azov Seas provides the status of Ukraine as the marine state and is important constituent of its social and economic development. Such kinds of human activities as fishery, tourism and recreation, power engineering, transport branch depend on ecosystem sea state. Non-sustainable sea use conducts to the almost catastrophic worsening of the marine ecosystem state of Ukraine at the end of the past century. The necessity of urgent measures as for improvement of environmental state of the marine ecosystems and fulfillment of the international obligations by Ukraine was brewing.

Conservation of strategic directions of the National Program of protection and restoration of the Azov and Black Sea environment for years 2001-2010 and providing in full capacity of ecosystem approach for all branch programs, that directly or mediately influencing marine environment, has not alternative. Alterations into this acting program ought to make in the immediate time. This allows to implement the successive system program-target activities in the region and gives a chance to conserve and restore the marine environment.

ЛІТОРАЛЬНЕ ЗОСЕРЕДЖЕННЯ ЖИВОЇ РЕЧОВИНИ І ПОВ'ЯЗАНІ З НИМ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЧОРНОГО МОРЯ

Ю. П. Зайцев, академік НАН України, Одеський філіал ІнБПМ НАН України

**Майже два відсотки маси океану
займають згустки життя.
Решта його маси містить життя
розпоршене**

В.І. Вернадський

Фундаментальні положення В.І. Вернадського про біологічну структуру океану стимулювали розвиток низки перспективних досліджень у його окремих регіонах. Стосовно Чорного моря постулати Вернадського сформували ідеологічні засади створення нового напрямку – морської нейстонології (Зайцев, 1970), формулювання концепції контурних (крайових) угруповань (Зайцев, 1985, Zaitsev, 1986), оцінки результатів комплексних досліджень екологічно критичних зон моря (Зайцев, Полікарпов, 2002).

Спроба узагальнення наукових даних щодо природних і спричинених людиною екологічних процесів на кордонах моря, суходолу і прісних вод у контексті Інтегрованого управління прибережною смугою дала змогу вибудувати **узагальнену матрицю експертних оцінок екологічних процесів і конфліктів у прибережній смузі Чорного моря**. Останнім часом абревіатура ICZM (Integrated Coastal Zone Management – Інтегроване управління прибережною

смугою) дедалі частіше згадується у документах та усних виступах. Це засвідчує розуміння того, що саме необхідно робити. Проте не завжди зрозуміло, як слід діяти в тому чи іншому конкретному випадку.

Давно відомо, що зона шельфу, яка становить близько 8% загальної площі дна Світового океану, дає 100% видобутку морських рослин і безхребетних та майже 92% вилуви риби. Проте шельф як середовище існування є неоднорідним. На загальному тлі, за багатьма абіотичними та біотичними критеріями, чітко вирізняється прибережна смуга морів. Це явище можна назвати літоральним накопиченням живої речовини. У Чорному морі це глибини до 5 м, іноді – до 10 м.

За умов посилення антропогенного впливу на море накопичення живої речовини зумовлює виникнення джерел високих екологічних ризиків.

Від редакції: у розробленій вченими матриці експертних оцінок екологічних процесів і конфліктів у прибережній смузі Чорного моря наслідки, пов'язані з антропогенними чинниками, поділяються на: 1 – дуже негативні; 2 – негативні; 3 – більше негативні, ніж позитивні; 4 – невизначені 5 – скоріше позитивні, ніж негативні 6 – позитивні; 7- дуже позитивні.

З матрицею у повному обсязі можна ознайомитись на сайті: ryroda.in.ua, mixa-blog.org.ua

Засновники:
УкрЮНЕПКОМ, редакція «Жива Україна»
Почесний редактор
Юрій Шеляг-Сосонко
Головний редактор
Ярослав Мовчан
Заступник головного редактора
Дмитро Дубина
Редакційна рада:

Тетяна Андрієнко, Алла Безусько, Микола Білокінь, Олександр Богачов, Юлія Бондаренко, Олександр Бонь, Михайло Борисюк, Людмила Вакаренко, Любов Гальперина, Василь Гелюта, Анатолій Генев, Анатолій Гриценко, Яків Дідух, Ірина Дудка, Ігор Ємельянов, Іван Заєць, Наталія Заєнко, Олександр Запорожець, Юліан Злобін, Ігор Іваненко, Володимир Ісаєнко, Віктор Карамушка, Юрій Колмаз, Ганна Коломієць, Тетяна Кондакова, Лідія Корбут, Ольга Крижанівська, Вероніка Маковій, Юрій Масікевич, Сергій Матвеев, Наталія Мовчан, Сергій Мосякін, В'ячеслав Олещенко, Сергій Попович, Леонід Проценко, Володимир Радченко, Ірена Рудіна, Володимир Солодкий, Христя Соневицька, Микола Стеценко, Оксана Тарасова, Анатолій Травлев, Наталія Фишко, Тетяна Черевченко, Юрій Чорнобай

Редакція:

Відповідальний редактор

Антоніна Олешко

Літературний редактор

Світлана Єзерницька

Редактор англomовного блоку

Наталія Чупріна

Верстка Павла Москаленка

Організаційна підтримка — Олег Кохан

Цей випуск підготовлено та видано в рамках проекту «Живе Чорне море: стратегія розвитку мережі морських природоохоронних територій у прибережних водах української частини Чорного моря» за фінансової підтримки Посольства Королівства Нідерланди в Україні.

Адреса редакції: 252004 Україна, м.Київ, вул.Терещенківська 2

Тел.: +38 (044) 234-8334, 235-4182, т/факс: 235-7062

Відповідальність за достовірність

та зміст інформації несе автор публікації.

Посилання на «Живу Україну» обов'язкове.

Номер державної реєстрації:

КВ-3160 від 07.04.98

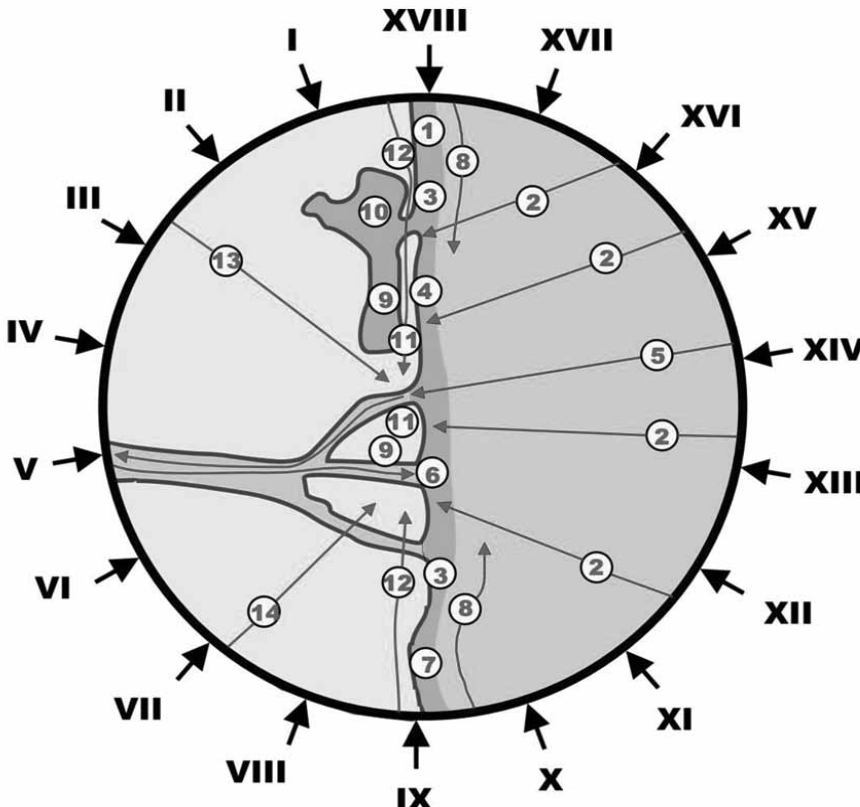
© «Жива Україна» 2009

Схема взаємодії природних й антропогенних чинників у прибережній зоні Чорного моря

ПРИРОДНІ ЧИННИКИ

1. Висока різноманітність, чисельність і біомаса рослин і тварин у контурних (крайових) біотопах моря.
2. Нерестові міграції риб з відкритого моря до берега (не менше 90 видів).
3. Нагул молоді риб поблизу берегів (близько 95 видів).
4. Нагул дорослих риб біля берегів (понад 80 видів).
5. Нерестові міграції прохідних риб моря у річки (13 видів).
6. Скат молоді прохідних риб річок у дельти і прибережну зону моря (13 видів).
7. Зимівельні міграції дорослих риб уздовж берегів.

8. Зимівельні й нагульні міграції молоді риб уздовж берегів.

9. Висока чисельність і біомаса організмів у лиманах, лагунах і дельтах річок.

10. Нагул морських риб і їх молоді в лиманах і лагунах (понад 30 видів).

11. Гніздівля колоніальних й інших видів птахів у дельтах річок і лиманах (до 150 видів).

12. Сезонні міграції птахів із зупинками в прибережній зоні (до 300 видів).

13. Прямування наземних птахів до берегової зони.

14. Прямування до берегової зони наземних ссавців.

АНТРОПОГЕННІ ЧИННИКИ

I. Промисловість. II. Сільське господарство. III. Тваринництво. IV. Рибництво. V. Гідроенергетика. VI. Міське господарство. VII. Курорти. VIII. Нічні атракціони на узбережжі. IX. Видобуток живих ресурсів. X. Видобуток мінеральних ресурсів. XI. Штучні рифи. XII. Морський транспорт. XIII. Дампінг. XIV. Захист берегів. XV. Охорона природи. XVI. Екологічний контроль. XVII. Екологічна освіта і виховання. XVIII. Комплексний менеджмент прибережної зони.

Розглядаючи вплив антропогенних чинників, слід зосередити увагу на різноманітні форми їх впливу на екосистеми прибережної зони моря.

Основні прояви антропогенних чинників в екології прибережної зони

ПРОМИСЛОВІСТЬ: забруднення стічними водами, що містять хімічні й радіоактивні речовини.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО: забруднення води і ґрунту органічними і мінеральними речовинами, пестицидами, ерозія ґрунтів, замулювання морського дна, евтрофікація.

ТВАРИННИЦТВО: забруднення стічними водами, евтрофікація.

РИБНИЦТВО: генетичне виродження природних популяцій унаслідок випуску у водоймища потомства, отриманого від схрещування близькородних плідників.

ГІДРОЕНЕРГЕТИКА: перешкоди нерестовим міграціям прохідних риб.

МІСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО: забруднення стічними і зливовими водами, мікробне забруднення.

КУРОРТИ: забруднення стічними водами, мікробне забруднення.

НІЧНІ ГАЛАСЛИВІ РОЗВАГИ НА УЗБЕРЕЖЖІ: шумове і світлове забруднення прибережної зони.

ВИДОБУТОК ЖИВИХ РЕСУРСІВ: скорочення чисельності окремих популяцій промислових видів.

ВИДОБУТОК МІНЕРАЛЬНИХ РЕСУРСІВ: руйнування донних угруповань, замулювання дна.

СПОРУДЖЕННЯ ШТУЧНИХ РИФІВ: збільшення чисельності прикріплених рослин і тварин, поширення організмів-фільтраторів.

МОРСЬКИЙ ТРАНСПОРТ: руйнування прибережних донних угруповань, вселення екзотичних видів.

ДАМПІНГ: руйнування і знищення донних угруповань, замулювання дна.

ЗАХИСТ БЕРЕГІВ: погіршення умов існування біотичних організмів, створення застійних ділянок у прибережній зоні.

ОХОРОНА ПРИРОДИ: позитивні результати.

ЕКОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ: позитивні результати.

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА І ВИХОВАННЯ: позитивні результати.

КОМПЛЕКСНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПРИБЕРЕЖНОЇ ЗОНИ: позитивні результати.

Розроблену вченими схему дуже корисно використовувати при визначенні

основних природоохоронних заходів у прибережній зоні моря.

З урахуванням узагальненої матриці, проведення оцінки впливу на навколишнє природне середовище (ОВНС) для будь-яких видів планованої людської діяльності в частині морекористування має будуватись на основі дослідження специфічних екологічних умов конкретної ділянки прибережної смуги.

Роботи із екологічного моніторингу моря в їх традиційній формі, з організацією довгострокових, витратних експедицій по всьому морю та за всіма глибинами, у тому числі дуже значними, у більшості випадків можна замінити коротшими та менш затратними дослідженнями *больових* точок моря, виявлених у прибережній смузі.

Домінантна та керівна роль прибережної смуги моря надає їм статус акваторії, що потребує пріоритетної охорони.

LITTORAL CONCENTRATION OF LIVING MATERIAL AND CONNECTED WITH IT ENVIRONMENTAL PROBLEMS OF THE BLACK SEA

An attempt to generalize of scientific data as for natural and environmental processes caused by man at the sea borders, waterless valley and fresh waters in context of integrated coastal zone management (ICZM) was done. This gives an opportunity to build up the generalized matrix of expert assessments of ecological processes and conflicts at the coastal zone of the Black Sea. An area of shelf, which is about ca.8% of total area of the World Ocean floor, gives 100% output of marine plants and invertebrates and almost 92 % catching of fish. But shelf as the existence environment is heterogenous. By many abiotic and biotic criteria the coastal zone of seas are clearly distinguished. This phenomenon can name as the littoral concentration of living material. This depth is up to 5 m, sometimes is up to 10 m. Under conditions of increase of human impact on the sea the concentration of living material conditions appearance of high environmental risks.

В ЛАБОРАТОРІЇ ВЧЕНИХ

НОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ЦІННОСТІ МОРСЬКИХ ЕКОСИСТЕМ

Б.Г. Александров, Ю.П. Зайцев, Г.Г. Мінічева, Одеський філіал ІнБІМ НАН України

Україна характеризується максимальною за протяжністю береговою лінією – 1628 км і максимальною площею шельфу – 55750 км² напроти територіальних вод до ізобати 200 м. Дану обставину зумовило створення 53 природоохоронних об'єктів у приморській зоні моря з різним охоронним статусом – максимальне серед всіх чорноморських країн. Проте, цього числа ще недостатньо, оскільки Україна, як одна із сторін, що підписала в 1992 році міжнародну Конвенцію про збереження біорізноманіття та приєдналася до *Європейської стратегії збереження біо- та ландшафтної різноманітності* та інших правових документів, взяла на себе зобов'язання щодо діяльності в цій сфері (Карамушка, Мовчан, 2007).

Згадана Стратегія реалізується через механізм формування екомереж, які повинні охопити всю територію Європи (Conserving Europe's Natural Heritage, 1994; Мовчан, 1997). Ідеологія охорони найцінніших природ-

них територій за допо-могою формування екомережі законодавчо була закріплена в Україні у 1997 році постановою Кабінету Міністрів «Про концепцію збереження біологічної різноманітності в Україні» (Мовчан, 2000). Даний документ став ідеологічною основою прийняття в 2000 році Загальнодержавної програми формування екомережі України на період 2000-2015 рр. (Закон України // Вісник ВР України. – Закон №1989-111 від 21.09.2000; див. також: Мовчан, 2003, Збереження біорізноманіття України..., 2003). На основі даного документу в національній екомережі було виділено 16 елементів: 14 природних регіонів і VIII природних коридорів (Закон України від 21 вересня 2000 року № 1989-III).

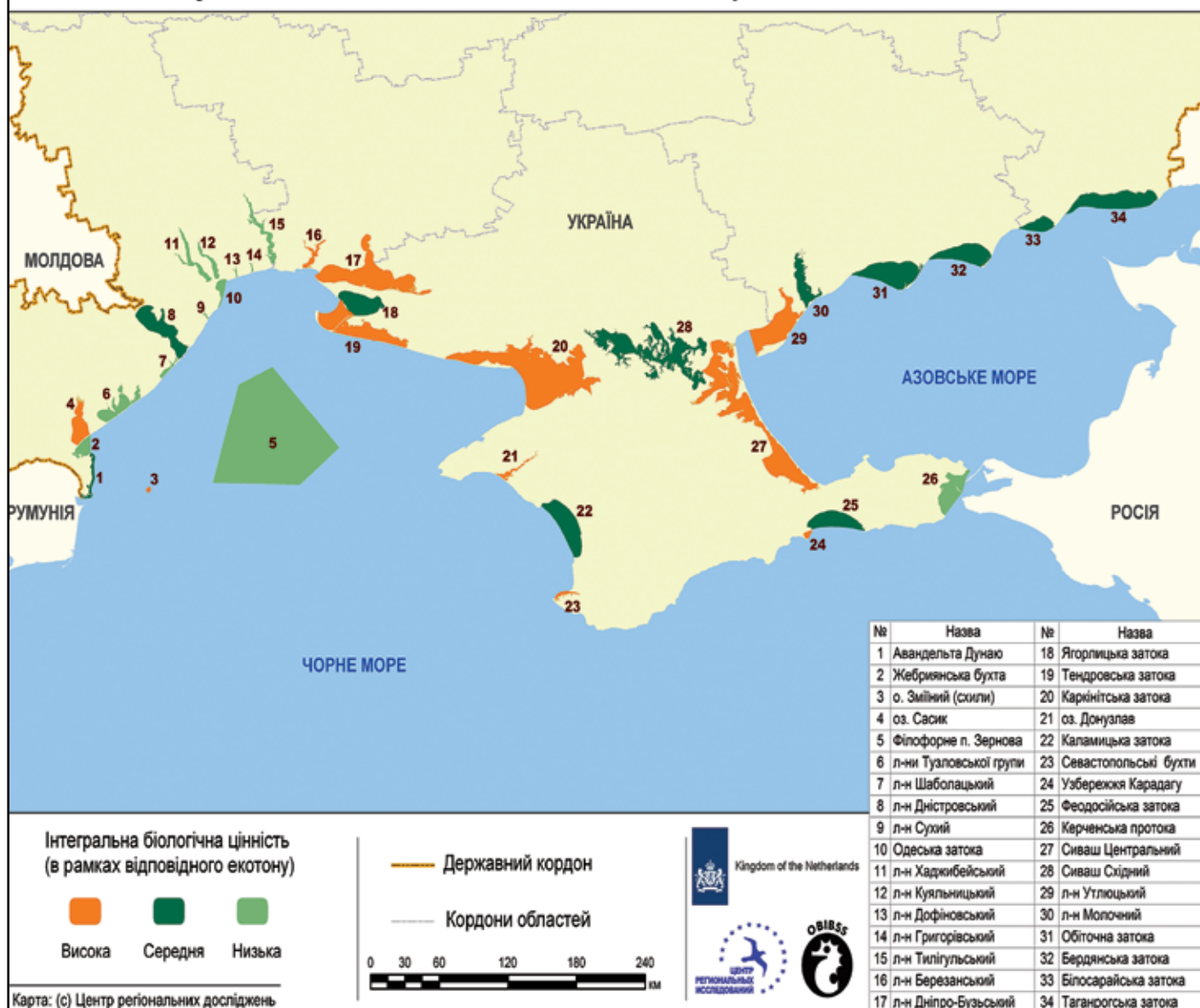
Прибережна зона моря в схемі проектних елементів загальнодержавного значення національної екомережі України входить до двох природних регіонів: Азовського (13) і Чорноморського (14), а також відноситься до

чотирьох природних коридорів: Прибережно-морського (IV), Дністровського (V), Бузького (VI) і Дніпровського (VII) (див. картосхему на стор. 11).

У січні 2002 р. Україна і Міжнародний банк реконструкції і розвитку (Світовий банк) підписали угоду на виконання гранту Всесвітнього екологічного фонду «Збереження біорізноманітності в Азово-Чорноморському коридорі» (Збереження різноманіття..., 2003). Не дивлячись на те, що, на жаль, виконання гранту було припинено Світовим банком через бюрократичні причини, актуальність обґрунтування нових територій, що охороняються, в прибережній зоні моря збереглася.

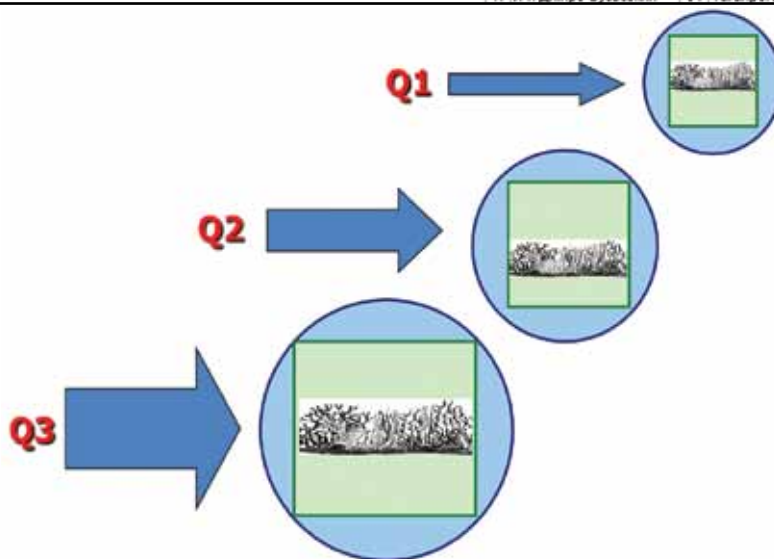
Одна з фізико-географічних особливостей українського шельфу – порізанисть берегів з утворенням багатьох мілководних заток: Жебринської, Одеської, Ягорлицької, Тендрівської, Джарилгацької, Каркінітської, Каламітської, Феодосійської (у Чорному морі)

Ранжування водних об'єктів за показником інтегральної біологічної цінності

Науковці Одеського філіалу Інституту біології південних морів застосували методологію інтегральної оцінки біологічного стану водних екосистем прибережної зони України від дельти Дунаю Чорного моря до Таганрозької затоки Азовського моря і визначили їх значення для формування національної екомережі.

При забрудненні водної екосистеми органічною речовиною великі багаторічні види водної рослинності заміщуються тонко розгалуженими дрібними формами з високими показниками питомої поверхні – S/W ($m^2 \cdot kg^{-1}$)

Залежність морфологічного портрету водної рослинності від евтрофікації екосистеми

**Інтегральний показник (К*) біологічної цінності водних об'єктів України
Азово-Чорноморського екокоридору**

№№	Назва водойми	К*	Охоронні території		Площа водойми, що охороняється, %
			Категорія	Значення	
Екотон осадових відкладів (пісок, мул, глина)					
1	Каркінітська затока	0,776	Каркінітський орнітологічний заказник водно-болотних угідь	Загальнодержавне	8,04
			ПЗ «Лебедині острови»	Загальнодержавне	2,76
			ВБУ Каркінітська затока	Міжнародне	4,37
2	Озеро Донузлав	0,501	Не має охоронного статусу		
3	Білосарайська затока	0,454	ВБУ Білосарайська затока	Міжнародне	100,0
4	Бердянська затока	0,453	ВБУ Бердянська затока	Міжнародне	8,0
5	Обіточна затока	0,420	ВБУ Обіточна затока	Міжнародне	5,12
6	Таганрозька затока	0,405	Не має охоронного статусу		
7	Жебриянська бухта	0,363	Не має охоронного статусу		
8	Одеська затока	0,320	Не має охоронного статусу		
9	Філофорне поле Зернова	0,315	Ботанічний заказник	Загальнодержавне	100,0
Екотон скелястих берегів					
10	Севастопольські бухти	0,647	Ландшафтний заказник «Мис Айя»	Загальнодержавне	26,13
			Загальнозоологічний заказник «Бухта Козача»	Загальнодержавне	2,8
			ПАК, гідрологічний ПП біля миса Фіолент	Місцеве	10,05
			ПАК, гідрологічний ПП біля Херсонського заповідника	Місцеве	5,02
			ПАК, гідрологічний ПП біля миса Ласпі-Сарич	Місцеве	5,02
11	Острів Зміїний (схили)	0,603	Загальнозоологічний заказник «Острів Зміїний»	Загальнодержавне	0,5
12	Узбережжя Карадагу	0,574	Карадазький ПЗ	Загальнодержавне	3,97
13	Каламицька затока	0,478	ПАК, гідрологічний ПП біля миса «Лукулл»	Місцеве	0,35
14	Феодосійська затока	0,459	Не має охоронного статусу		
15	Керченська протока	0,224	Опукський ПЗ	Загальнодержавне	0,13
			ВБУ ПАК мису Опук	Міжнародне	1,59
			Заказник о. Акташ з плавнями Астаніно	Місцеве	0,10
Екотон солоних лагун					
16	Тендрівська затока	0,724	ВБУ Тендрівська затока	Міжнародне	59,84
			Чорноморський БЗ	Міжнародне	79,9
17	Ягорлицька затока	0,711	РЛП «Кінбурнська коса» + НПП «Білобережжя Святослава»	Загальнодержавне	16,56
			ВБУ Ягорлицька затока	Міжнародне	89,12
18	Лимани Тузлівської групи	0,197	ВБУ система озер Шагани-Алібей-Бурнас	Міжнародне	0,0
			НПП «Тузлівські лимани»	Загальнодержавне	8,9
Екотон лиманів та дельт					
19	Лиман Дніпро-Бузький	0,467	Чорноморський БЗ	Міжнародне	?
	Лиман Березанський	0,436	Не має охоронного статусу		
20	Лиман Утлюцький	0,435	ВБУ лиман Утлюцький	Міжнародне	0,0
			НПП Приазовський	Загальнодержавне	4,61
21	Лиман Дністровський	0,408	ВБУ (північна частина лиману)	Міжнародне	4,24
			Нижньодністровський НПП	Загальнодержавне	26,31

№№	Назва водойми	К *	Охоронні території		Площа водойми, що охороняється, %
			Категорія	Значення	
22	Авандельта Дунаю	0,393	Дунайський БЗ	Міжнародне	95,5
			ВБУ оз. Кагул	Міжнародне	0,0
			ВБУ оз. Картал	Міжнародне	0,0
			ВБУ оз. Катлабух та оз. Саф'яни	Міжнародне	0,0
			ВБУ оз. Китай	Міжнародне	0,0
			ВБУ оз. Кугурлуй	Міжнародне	0,0
			ВБУ Килійське гирло	Міжнародне	100,0
			РЛП «Ізмаїльські острови»	Місцеве	
			ПАК, ВБУ Карадагу	Міжнародне	0,95
23	Лиман Молочний	0,382	ВБУ лиман Молочний	Міжнародне	84,8
24	Лиман Григорівський	0,162	Не має охоронного статусу		
25	Лиман Хаджибейський	0,151	Не має охоронного статусу		
26	Лиман Тилігульський	0,137	РЛП «Тилігульський»	Місцеве	38,39
			ВБУ Тилігульський л-н	Міжнародне	100
27	Лиман Сухий	0,099	Не має охоронного статусу		
28	Лиман Шаболацький	0,092	Не має охоронного статусу		
29	Лиман Дофіновський	0,065	Не має охоронного статусу		
Екотон водно-болотних угідь і солоних маршів					
30	Сиваш Східний	0,456	ВБУ Сиваш Східний	Міжнародне	35,85
31	Озеро Сасик	0,377	ВБУ оз. Сасик	Міжнародне	0,0
32	Сиваш Центральний	0,096	Азово-Сиваський НПП	Загальнодержавне	62,5
33	Лиман Куяльницький	0,054	Не має охоронного статусу		

*К – біологічна цінність водойми за інтегральною характеристикою. БЗ – біосферний заповідник; ПЗ – природний заповідник; НПП – національний природний парк; РЛП регіональний ландшафтний парк; ПАК – прибережний аквально-комплекс; ПП – пам'ятник природи.

та Обіточної, Бердянської, Білосарайської й Таганрозької (в Азовському морі).

Берегова лінія України складає 37%, а шельф – близько 57% всього Чорного моря (Зайцев, 1992). Загальна протяжність державного кордону України складає 6992,3 км, протяжність морського кордону України від гирла Дунаю до узбережжя Таганрозької затоки Азовського моря – 1355 км, що складає п'яту частку від всього державного кордону України, зокрема: у Чорному морі – 1056,5 км; у Азовському морі – 249,5 км; в Керченській протоці – 49 км. За своєю структурою, 46% прибережної смуги України формують береги рівнинного типу, 41% – береги наносного (аккумулятивного) типу і 13% – займають береги гірського типу – Кримський півострів (Шуйський, 1990). У межах України знаходяться 14 основних лиманів і естуарій загальною площею 1952 км², 8 заток площею 6350 км² (Емельянов і др., 2004).

Особливістю прибережної смуги України є наявність великої кількості лиманів з різною мінералізацією води в діапазоні від 0 до 296‰. У Чорному морі в прибережній зоні України найбільше значення мають: Сасик, лимани Тузловської групи (Шагани, Алібей, Бурнас), Шабо-лацький (Будацький) лиман, Дністровський, Сухий, Куяльницький, Хаджибейський, Дофіновський (Великий Аджалицький), Григорівський (Малий Аджалицький), Тилігульський, Березанський, Дніпро-Бузький і озеролиман Донузлав. У Азовському морі – це, перш за все Центральний і Східний Сиваш, Утлюцький і Молочний лимани. Таке різноманіття умов існування сприяє значним

відмінностям біорізноманіття та вимагає розробки єдиних підходів до визначення біологічної цінності природних систем

Оскільки біологічне різноманіття водойм, які належать до екотонів різних типів суттєво відрізняється, визначення інтегрального коефіцієнту біологічної цінності (К) проводилося для кожного екотону окремо (таблиця)

В основу методології при виділенні пріоритетів визначення акваторій, які потрібно охороняти, покладено не лише кількість існуючих тут видів, що занесені до Червоної книги України, і загальна кількість донних біоценозів, а й трофічний рівень екосистеми. Останній може бути визначений за декількома показниками: первинна продукція фітопланктону, співвідношення загальної біомаси планктону та бентосу, а також морфофункціональний розвиток донної рослинності.

Відштовхуючись від відомого екологічного постулату про динамічну рівновагу між абіотичним та біотичними компонентами екосистеми, в розробленому методологічному підході були використані закономірності, які зв'язують «портрет» біоугруповань з швидкістю продукційних процесів та якістю водного середовища.

Головним «ноу хау» цього підходу є те, що для різних біотичних видів було запропоновано коефіцієнт екологічної активності, що дозволяє розглядати його як КПД участі виду в екологічному процесі. Тобто, завдання оцінки біорізноманіття можливо вирішувати як інженерну задачу. При евтрофуванні екосистеми і зменшенні її екологічної цінності в біологічній структурі відбувається заміна видів з низькими значеннями коефіцієнту КПД на високі.

Слід зазначити, що інтегральна характеристика біологічної цінності проаналізованих водних об'єктів (К) досить точно відобразила природну цінність досліджених акваторій. Більшість з них, що мають високі значення показника, відносяться до охоронних територій міжнародного (Чорноморський біосферний заповідник: Єгорлицька та Тендровська затоки) і державного значення (Карадазький природний заповідник та запланований морський заповідник «Мале філорфорне поле» у Каркінітській затоці). Попадання в групу високо цінних у природоохоронному відношенні акваторій бухт Севастополя, які відчувають істотний тиск техногенного навантаження, у тому числі внаслідок нафтового забруднення, найімовірніше, пов'язане з детальною вивченістю їх гідробіології Інститутом біології південних морів НАН України. Заслужує уваги високе значення інтегрального показника біологічної цінності Каламітської затоки. Створення тут морського заповідника стане єднальним елементом у збереженні біорізноманіття Кримського узбережжя і північно-західного шельфу Чорного моря. Практично, це означає, що кількість потенціальних природоохоронних об'єктів може бути значно більшою, але з метою повного визначення об'єктів для заповідання різноманіття видів та екосистем потребує більш детального вивчення.

У межах прибережної смуги було виділено 34 водних об'єкта (13 лиманів, 10 заток, 3 бухти, 2 затоки-лагуни, 2 озера, 1 острів, 1 протока і 1 одна велика ділянка центральної частини шельфу). Для кожного з вказаних об'єктів на підставі огляду понад 100 літера-

турних джерел були охарактеризовані біомаса фіто-, зоопланктону і зообентосу та загальне число видів гідробіонтів, первинна продукція фітопланктону, кількість донних біоценозів, також видів, занесених до «Червоної книги України».

Результати ранжирування водойм прибережної смуги Чорного і Азовського морів за показником інтегральної біологічної цінності дозволяють проаналізувати стан екомережі України, та разом з іншими показниками стану водних та наземних екосистем визначити найцінніші території для розширення об'єктів охорони, створення нових заповідних територій, та організації станцій регулярного екологічного моніторингу.

1. Conserving Europe's Natural Heritage. Towards a European Ecological Network / Ed. by: Graham Behrnt. – London – Dordrecht – Boston. 1994. – 334 p.

2. Council of Europe, UNEP & European Centre for Nature Conservation. The Pan European Biological and Landscape Diversity Strategy, a vision for Europe's natural heritage. – Strasbourg Tilburg, 1996. – 45 p.

3. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» // Вісник ВР України. – Закон №1989-111 від 21.09.2000. – С. 25–41.

4. Збереження біорізноманіття України (друга національна доповідь) / Ред. Мовчан Я.І. та Ю. Р. Шеляг-Сосонко. К.: Хімджест, 2003. – 110 с.

5. Карамушка В. І., Мовчан Я. І. Додаток 2. Міжнародні правові документи в сфері охорони навколишнього середовища та їх статус для України // Екологічна енциклопедія. К.: ТОВ Центр екологічної освіти та інформації. – Т. 2. 2007. – С. 353–366.

6. Мовчан Я.І. Екомережа України: обґрунтування структури та шляхів втілення / Конвенція про біологічне різноманіття: громадська обізнаність та участь. – К.: Стило, 1997. – С. 98–110.

7. Мовчан Я.І. Збереження біорозмаїття України (контекст екополітики) // Національний ун-т Києво-Могилянська академія: Наукові записки, т. 18, ч.ІІ (спец. вип.). – 2000. – С. 269–274.

8. Мовчан Я. І. Стратегія збереження біорізноманіття в Україні: обґрунтування структури та алгоритм впровадження // Національний ун-т Києво-Могилянська академія: Наукові записки, т. 22, ч.ІІ (спец. вип.). – 2003 С. 395–399.

NEW APPROACHES TO IDENTIFICATION OF BIOLOGICAL VALUE OF MARINE ECOSYSTEMS

Ukraine has maximal extent of a coastline, i.e. 628 km and maximal shelf area, 55750 km² opposite the territorial waters up to isobath 200 m. This stipulates for creation of 53 nature conservation objects (maximal among all of the Black Sea countries) in the coastal marine zone with different conservative status. Irregularity of the coasts with creation of many shallow bays is one of physico-geographical peculiarities of Ukrainian shelf. Many estuaries with different water mineralization from 0 to 296 ‰ are the other peculiarity of Ukrainian coast. Scientists of Odesa branch of the Institute of the Southern Sea Biology have applied a methodology of integrated assessment of biological state of water ecosystems of the Ukrainian coasts from the Danube Delta of the Black Sea to the Tahanrog Bay of the Azov Sea and have identified their significance for the national econet formation. As a basis of the methodology there has been used not only number of being here species listed in the Red Data Book of Ukraine, total number of bottom biocoenoses but also a trophic level of ecosystem.

ПРИБЕРЕЖНО-МОРСЬКИЙ ЕКОКОРИДОР: КОНЦЕПЦІЯ І ПРОБЛЕМИ ВТІЛЕННЯ

І.Б. Іваненко, канд. хіміч. наук, Державна служба заповідної справи Мінприроди України; Г.В. Коломієць, канд. біол. наук, Інститут агроекології УААН; О.В. Кохан, БО «Інтерекоцентр»; Я.І. Мовчан, д-р біол. наук, Лабораторія екобезпеки ННЦ «Екобезпека», Національний авіаційний університет; Г.В. Парчук, канд. біол. наук, Державна служба заповідної справи Мінприроди України; Л.Д. Проценко, канд. техніч. наук, БО «Інтерекоцентр»

У контексті національної екомережі йдеться про природні регіони (Азовський, Донецько-Приазовський, Таврійський, Нижньодністровський, Нижньодунайський, Чорноморський), де зосереджено існуючі і ті, що створюватимуться в майбутньому, природно-заповідні території. Відповідними документами передбачалося створення низки національних природних парків: «Меотида» (Донецька обл.), Приазовського (Запорізька обл.), Нижньодністровського (Одеська обл.), «Гранітно-Степове Побужжя» («Бузький Гард», Миколаївська обл.), Сиваського (АР Крим) і розширення території Чорноморського біосферного заповідника. Екосистемне значення природних комплексів екокоридору відображено в схемі Національної екомережі: з ним перетинаються п'ять природних меридіанних коридорів. Власне, йдеться про формування найбільшої в Україні регіональної екомережі, що простягається приморським узбережжям від дельти Дунаю (на кордоні з Румунією) до Дону (Росія) (див. картосхему на стор. 11).

Збереженість цих ландшафтів пов'язана з їх специфічністю, оскільки (тут широко представлені важкодоступні болотні, піщані і й аквальні еко- та біотопи,) та географічною віддаленістю. Водночас, некерований розвиток суспільства, зокрема українського, який екологічно незбалансованим чином потребує дедалі більших ресурсів і простору, загрожує сьогодні і косам, і лиманам, і берегам морів з їх піщаними дюнами чи урвищами, і вже йдеться про їх порятунок.

Сьогодні екологічне законодавство України формально дає змогу достатньо системно керувати як процесами використання природних ресурсів, так і просторового розвитку. Формальним чином. Але насправді ж йдеться про значні проблеми, пов'язані з впровадженням норм екологічних правових документів. Наприклад, сфера живої природи умовно захищена десятками міжнародних і національних актів, однак практика їх застосування свідчить про регулярну

неправову діяльність, як громадян, так і державних інституцій різного рівня. Як наслідок – виникають пожежі, в яких гине все живе, косяться і розорюються галявини з орхідеями, занесеними до Червоної книги України та Зеленої книги України; виборні та виконавчі органи поза процедурою ухвалюють планувальні, розпорядчі та приватизаційні документи.

Основні загрози біогеоценотичному покриву в зоні Прибережно-морського екокоридору зумовлені господарським освоєнням території, розорюванням і залісненням, знищенням унікальних природних екосистем з метою забудови території, розбудовою туристичної інфраструктури. Новим небезпечним чинником може стати інтенсифікація нафто- і газовидобутку, подальший розвиток транспортної інфраструктури та енергетики. Всі ці види діяльності є небезпечними для вразливої місцевої природи, вони часто несумісні з підтриманням крихкої екорівноваги екосистем регіону і з часом можуть перетворити (якщо не відповідатимуть екологічним вимогам чи не припиняться) цю місцевість на пустелю [2].

Слід зазначити, що більшість із згаданих об'єктів ПЗФ (за винятком Кримсько-Сиваського НПП) уже сформована. У прибережній смузі моря створено понад сто об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) з різним охоронним статусом, загальною площею природоохоронних територій близько 0,5 млн га.

Концептуальним чином йдеться про зміцнення мережі ключових елементів регіонального екокоридору, формування буферних та відновлюваних територій і сполучення їх у єдину екомережу.

Іншим принциповим кроком має стати завершення розроблення системи управління екомережею і започаткування впровадження її на основі нормативно-правових, організаційних та фінансово-економічних інструментів.

Елементами юридичної підтримки збалансованого природокористування (www.johannesburgsummit.org) у регіоні

мають стати, окрім юридичного права стосовно екомережі та його розвитку у вигляді положень, методик, порядків, планів, орієнтованих на забезпечення функціонування екомережі, також і Закон про прибережну смугу та неухильне виконання норм Водного кодексу України. Але така діяльність матиме сенс у разі забезпечення дієвого державного контролю за втіленням вимог чинного законодавства (www.rada.gov.ua).

Реалізація цих концептуальних підходів має на меті досягнення таких змін у сфері екополітики щодо прибережних територій і стану прибережного та морського довкілля:

створення розгалуженої морської екомережі та припинення втрат морського біорозмаїття як стратегічного ресурсу розвитку;

розроблення наукових засад визначення елементів приморської та морської природоохоронних мереж і формування відповідної нормативно-правової бази;

стабілізація та поліпшення стану морського довкілля до безпечного для життєдіяльності населення, сприяння впровадженню системи екологічно збалансованого використання природних ресурсів, забезпечення ефективної взаємодії різних галузей морекористування та морських природоохоронних об'єктів з метою збільшення й оздоровлення біотичних і рекреаційних ресурсів Чорного й Азовського морів;

сприяння впровадженню дієвої системи інформування населення щодо збереження довкілля морів та морської екополітики в контексті екозбалансованого розвитку, зміни суспільної психології;

посилення міжнародної співпраці у створенні мережі природоохоронних морських об'єктів та регіональної екомережі.

Прибережно-морський екокоридор, враховуючи складність як природних, так і соціально-економічних умов його формування, має шанс бути створеним тільки в контексті впровадження екосистемного підходу до всіх видів людської діяльності. Насамперед це стосується експлуатації морських ресурсів шляхом запровадження збалансованих практик у вирішенні соціальних питань та забезпечення і підтримку тих біоциклів, від яких залежать рівень життя, постачання харчових продуктів і стан здоров'я населення прибережної зони, в частині захисту морського біорозмаїття.

Зволікання чи невдача з формуванням системи сполучних територій у межах даного коридору означатиме загрозу для збереження біорізноманіття України, втрату унікальної природної зони в Європі, неможливість збереження біотопів для багатьох мігруючих птахів, що прямують з Африки та Південно-Західної Азії до Північної Євразії. Втрата природної території такого значення серйозним чином ускладнить Україні діяльність щодо збереження екосистем і ценозів, популяцій і ландшафтних комплексів у регіоні, що швидко трансформується і деградує під впливом антропогенних чинників.

Література:

1. Мовчан Я.І. Екологічна мережа України. Обґрунтування її структури та необхідності створення // Конвенція про

біологічне різноманіття. Громадська обізнаність та участь. – К.: Стило, 1997. – С. 98 -110.

2. *Збереження та невиснажливе використання біорізноманіття України: стан та перспективи* / Ю.Р. Шеляг-Сосонко, Д.В. Дубина, Л.П. Вакаренко, Я.І. Мовчан, Я.П. Дідух, І.В. Загороднюк, С.Ю. Попович, В.П. Ткач, В.М. Михалків, В.М. Мінарченко, П.М. Царенко, Г.М. Музичук, Л.С. Балашов, В.М. Тищенко, А.М. Полуда, І.Г. Ємельянов. – К.: Хімджест, 2003. – 248 с.

Сайти за темою:
www.johannesburgsummit.org
www.rada.gov.ua

COASTAL ECOCORRIDOR: CONCEPTION AND EMBODIMENT PROBLEMS

In context of the national econet the matter is about natural regions. Nowadays the environmental legislation of Ukraine allows quite by system to lead by both processes of natural resources use and spatial development. But in fact the considerable problems are related with application of ecological legal regulations. Finish of elaboration and start of application of the management system by the econet on the basis of normative legal, organizational and financial and economic documents is a principal step.

Delay or fail under formation of system of connective territories within this corridor will mean the threat for biodiversity conservation in Ukraine, loss of unique natural zone in Europe. This will seriously dramatize for Ukraine the activities concerned conservation of ecosystems and coenses, populations and landscape complexes in the region.

КОНФЕРЕНЦІЇ, СЕМІНАРИ, ФОРУМИ

ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ В РАМКАХ ПРОЕКТУ «ЖИВЕ ЧОРНЕ МОРЕ: СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МЕРЕЖІ МОРСЬКИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ В ПРИБЕРЕЖНИХ ВОДАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЧАСТИНИ ЧОРНОГО МОРЯ»

18 серпня 2010 року в Одесі відбулися громадські слухання, присвячені обговоренню проекту «Стратегії створення мережі морських природоохоронних територій в прибережних водах української частини Чорного моря» і методологічних підходів до визначення пріоритетних морських територій/акваторій для створення об'єктів природно-заповідного фонду України, підготовлених у рамках Проекту «Живе Чорне море: стратегія розвитку мережі морських природоохоронних територій в прибережних водах української частини Чорного моря».

Зустріч відкрили керівник експертної групи Проекту, керівник Одеського філіалу ІнБПМ НАНУ Борис Александров; менеджер Проекту, виконавчий директор Ігор Студенников; ініціатор Проекту, завідувачий Лабораторією екобезпеки ННЦ «Екобіобезпека» Ярослав Мовчан. Оксана Тарасова охарактеризувала сучасний стан морської екомережі в Україні і представила присутнім проект

«Стратегії створення мережі морських природоохоронних територій в прибережних водах української частини Чорного моря.» (далі – «Стратегія», див. стор. 12).

Борис Александров презентував методологію визначення біологічної цінності морських акваторій в прибережних водах України.

Ювеналій Зайцев звернув увагу на два антагоністичні процеси: скупчення життя біля берега (на глибині не більше 5 м) і високу вразливість екосистеми та процес літоралізації суспільства (тяга до берега). Два процеси «зіштовхуються» і взаємодіють. Особливо гостро це проявляється в регіоні Чорного моря.

Ярослав Мовчан і Оксана Тарасова запропонували учасникам слухань підготувати невеликі статті або замітки для спеціального випуску журналу «Жива Україна», присвяченого створенню морських природоохоронних територій та висвітленню основних результатів Проекту.

Проект Стратегії був схвалений в основному. Було погоджено, що всі зацікавлені нададуть до нього свої пропозиції, а апробація Стратегії відбудеться на Екофорумі в жовтні 2010 р.

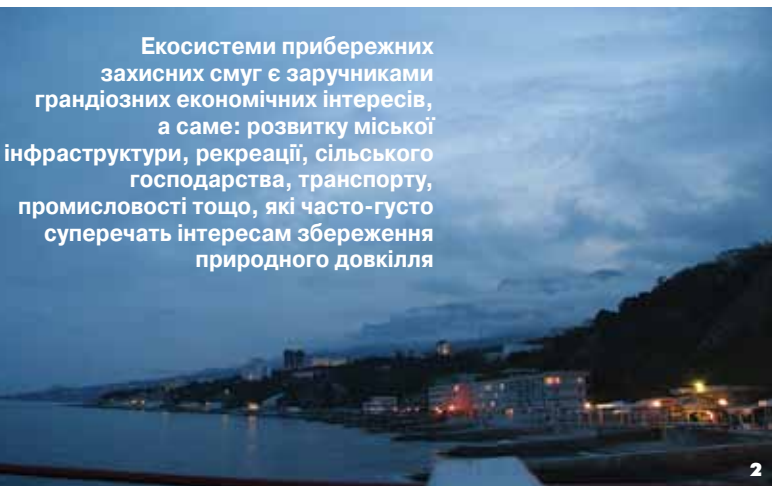
Проект фінансується
Посольством Королівства Нідерланди
в Україні.

Список учасників громадських слухань додається (див. стор. 15)

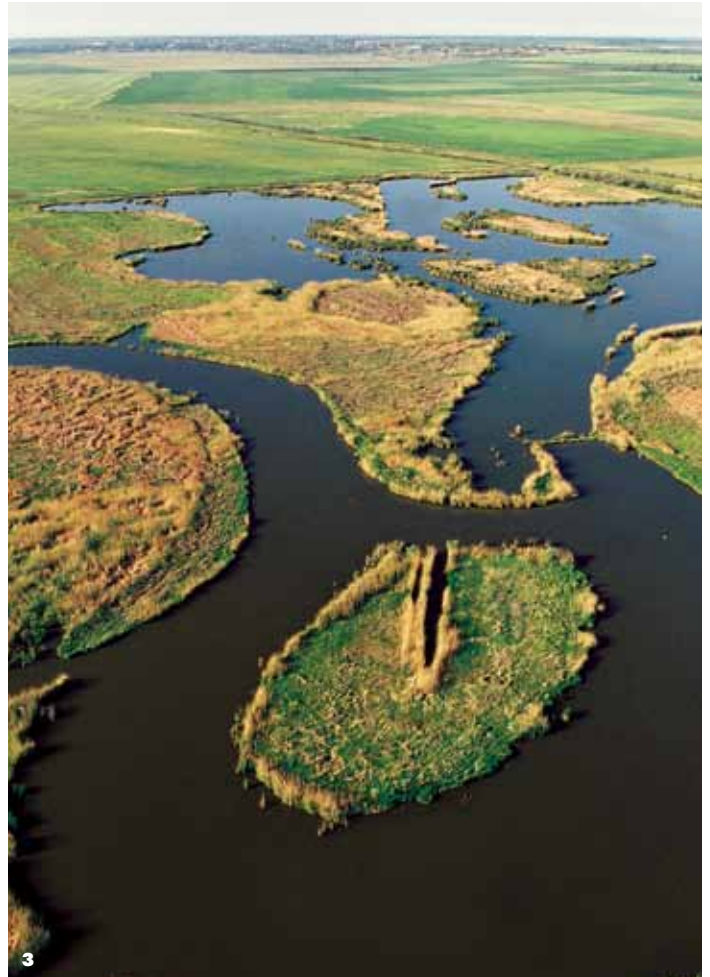
31 жовтня — Міжнародний День Чорного моря

31 October is International Day of the Black Sea.

Україна характеризується максимальною за протяжністю береговою лінією Чорного моря – 1628 км та максимальною площею шельфу – 55750 км², що поширюється поза межами територіального моря до ізобати 200. Більшість морських природоохоронних об'єктів розташовані в прибережній смузі Чорного й Азовського морів, що пов'язує різноманітні водно-болотні угіддя численних лиманів, лагун та заток узбережжя морів. Дельти річок й екосистеми естуарного типу – лимани і лагуни – мають особливе значення для створення Азово-Чорноморської екомережі. Власне, прибережна смуга й об'єднує морські та степові екосистеми, виступаючи основою складного широтного екокоридору – Прибережно-морського (Азово-Чорноморського) (с. 8-9). Фото: 1, 2, 4 – О. Самоварова; 3, 5 – І. Гержика

Екосистеми прибережних захисних смуг є заручниками грандіозних економічних інтересів, а саме: розвитку міської інфраструктури, рекреації, сільського господарства, транспорту, промисловості тощо, які часто-густо суперечать інтересам збереження природного довкілля

Ukraïne is characterized by maximal extension of the Black Sea coastline – 1638 km and maximal shelf area – 55750 km², which is expanded beyond the bounds of territorial sea up to isobath 200. Majority of sea nature conservation objects are placed at the coastline of the Black and Azov Seas, this connects different wetlands in numerous estuaries, lagoons and bays of coasts. Deltas of rivers and ecosystems of estuarial type – estuaries and lagoons – have especial significance for creation of the Azov and Black Sea econet. Properly, the coastline unites sea and steppe ecosystems and simultaneously is the basis of compound latitudinal coastal Azov and Black Sea ecocorridor.

**СХЕМА ПРОЕКТНИХ ЕЛЕМЕНТІВ
ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ УКРАЇНИ**

Елементи національної екомережі

природні регіони

1. Карпатський
2. Кримський гірський
3. Західнополіський
4. Центральний Поліський
5. Східний Поліський
6. Подільський
7. Середньодніпровський
8. Придніпровський
9. Донецько-Приазовський
10. Таврійський
11. Нижньодніпровський
12. Нижньодунайський
13. Азовський
14. Чорноморський

природні коридори

- I-I Поліський
- II-II Галицько-Слобожанський
- III-III Південноукраїнський
- IV-IV Прибережно-морський
- V-V Дністровський
- VI-VI Бузький
- VII-VII Дніпровський
- VIII-VIII Сіверсько-Донецький

УМОВНІ ЗНАКИ

Території ПЗФ

Проектні існуючі

- Природні заповідники
- Національні природні парки
- Біосферні заповідники
- Регіональні ландшафтні парки
- Інші об'єкти природно-заповідного фонду

Пам'ятаймо, що чисте Чорне море – не лише запорука сталого соціально-економічного розвитку усього Чорноморського регіону, а й добробут мільйонів людей, доля яких пов'язана з Чорним морем. Майбутнє Чорного моря в наших руках! Збережімо його!

Фото: 6 – А. Олешко; 7, 9 – П. Москаленка; 8 – О. Куракіна.

Let us remember, that the clear Black Sea is not only guaranty of sustainable social and economical development of all the Black Sea Region but well-being of millions people the fate of which connected with the Black Sea. The future of the Black Sea into our own hands! Let us conserve it!

СТРАТЕГІЯ

розбудови мережі морських природоохоронних територій в прибережних водах української частини Чорного моря

Мета і завдання Стратегії

Метою Стратегії є розбудова мережі природоохоронних територій у внутрішніх морських водах, територіальному морі та виключній економічній зоні України для збереження біорізноманіття Чорного й Азовського морів, відновлення їх біотичних ресурсів та рекреаційної цінності (не менше 10 відсотків української частини Азовського й Чорного морів відповідно).

Основними завданнями Стратегії є:

- Створення нових та розширення площ існуючих водних природоохоронних об'єктів, розроблення наукових засад визначення елементів морської природоохоронної мережі та впровадження ефективного керування ними.
- Формування нормативно-правової бази для морських природоохоронних об'єктів з урахуванням їх особливостей.
- Забезпечення ефективної взаємодії різних галузей морекористування та морських природоохоронних об'єктів з метою збільшення та оздоровлення біологічних та рекреаційних ресурсів Чорного й Азовського морів.
- Посилення міжнародної співпраці у створенні мережі природоохоронних морських об'єктів.
- Формування екоосвідомості та залучення громадськості до охорони та збереження морського біорізноманіття.

Основні напрями реалізації Стратегії

Основними напрямками реалізації стратегії є:

- Науково-обґрунтоване визначення переліку перспективних морських природоохоронних об'єктів та орієнтовних термінів їх встановлення.
- Вдосконалення нормативно-правової бази щодо оцінки впливу господарської діяльності на екосистеми, визначених природоохоронних об'єктів, відповідно до галузей морекористування.
- Вдосконалення екологічної складової нормативно-правової бази рибної галузі з точки зору посилення відповідальності за відновлення і впорядкування нерестовищ і місць нагулу молоді риб та рибних ресурсів, розташування підприємств марікультури й координація природоохоронних заходів щодо запобігання негативного впливу на морське середовище.
- Вдосконалення екологічної складової нормативно-правової бази морської транспортної галузі, зокрема стосовно контролю за баластними водами, проникнення чужинних видів, забрудненням та засміченням акваторій внутрішніх морських вод, територіального моря і виключної

морської зони Чорного й Азовського морів, контролю за використанням маломірних судноплавних засобів, поводженням з відходами, що накопичуються у процесі днопоглиблювальних робіт, фінансовою підтримкою наукового моніторингу появи чужинних видів.

- Вдосконалення нормативно-правової бази, правил, обмежень, що стосуються суходільних видів діяльності, таких як туризм, та посилення відповідальності за засмічення та забруднення акваторій, шумові забруднення та руйнування прибережних морських екосистем та екосистем суходолу.

- Вдосконалення нормативно-правової бази нафто- та газовидобування, методологічних підходів щодо оцінки антропогенного впливу на навколишнє природне середовище, та фінансової підтримки моніторингу стану екосистем Чорного й Азовського морів.

- Розроблення та впровадження планів збереження морських видів і угруповань, що входять, відповідно, до Червоної книги України та Зеленої книги України і до міжнародних переліків морських видів, що потребують охорони або перебувають на межі зникнення, та видів, включених до Додатку 2 (Протокол про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря) до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення.

- Розроблення процедур та правил організації і функціонування морських природоохоронних транскордонних об'єктів, посилення міжнародної співпраці, спрямованої на формування Чорноморської природоохоронної мережі.

- Розроблення та впровадження засад морського зонування та інтегрованого управління прибережними територіями та акваторіями.

- Розроблення та впровадження заохочувальних економічних важелів, екологічного страхування, механізмів відшкодування заподіяної шкоди.

- Створення системи професійної підготовки та перепідготовки кадрів з урахуванням специфіки та функціонування морської природоохоронної мережі.

- Регулярне проведення освітньо-інформаційних кампаній і заходів для громадськості.

Фінансове забезпечення

Фінансове забезпечення формування та подальшого функціонування морської природоохоронної мережі має здійснюватись за рахунок:

- державного та місцевих бюджетів;
- Державного та обласних фондів охорони навколишнього природного середовища;
- екологічної складової галузевих

програм;

- залучення приватного капіталу та державно-приватного партнерства;
- залучення коштів міжнародних організацій;
- добровільних внесків;
- інших, не заборонених законом, джерел.

Етапи реалізації Стратегії

Перший етап реалізації Стратегії (2011–2013):

- Завершення наукового обґрунтування створення ядер морської природоохоронної мережі.
- Розроблення нормативно-правової бази для всіх елементів морської природоохоронної мережі.
- Закріплення у встановленому законом порядку меж морських природоохоронних об'єктів.
- Вдосконалення екологічної складової нормативно-правової бази галузей морекористування та їх взаємодії з морськими природоохоронними об'єктами.
- Розроблення та впровадження науково обґрунтованих економічних показників ефективності розвитку морської природоохоронної мережі.
- Розроблення засад державно-приватного партнерства у створенні морської природоохоронної мережі.
- Вдосконалення кадрового забезпечення управління морською природоохоронною мережею.

Другий етап реалізації Стратегії (2014–2020):

- Завершення формування прибережних захисних смуг морів та лиманів, які виконують роль екокоридорів.
- Забезпечення ефективної взаємодії всіх галузей морекористування і морських природоохоронних об'єктів з метою збереження біорізноманіття і збільшення та оздоровлення біо- та рекреаційних ресурсів Чорного й Азовського морів.
- Забезпечення впровадження стабільних механізмів фінансування функціонування морської природоохоронної мережі.

На першому та другому етапі буде забезпечено:

- Організацію та проведення фундаментальних науково-дослідних робіт щодо оцінки стану екосистем та визначення статусу збереження морських біотичних видів, визначення місць особливої біологічної цінності потенційних природоохоронних територій у внутрішніх морських водах, територіальному морі та виключній морській зоні України в Чорному

й Азовському морях.

- Організацію та проведення моніторингу, визначення критеріїв та індикаторів оцінки біорізноманіття Чорного й Азовського морів та економічної ефективності організації морської природоохоронної мережі.

- Організацію та проведення освітніх кампаній для широких верств населення, інформування громадськості про переваги збереження біорізноманіття та про відповідальність за його руйнування.

- Створення національної географічно-інформаційної системи морської природоохоронної мережі.

Правові аспекти

Проект розроблено на підставі нормативно-правової бази, яку визначають:

- Конституція України;
- міжнародні зобов'язання України у сфері природокористування та охорони довкілля;

- Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»;

- "Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року", схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.07 № 880-р;

- "Основні напрямки державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки", затверджені постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року;

- інші нормативно-правові акти.

Чинними нормативно-правовими документами недостатньо охоплюються питання формування та реалізації національної екологічної політики, не забезпечується скоординована діяльність держави і суспільства у цій сфері, урахування глобалізації економіки, розвитку в країні ринкових відносин тощо. Не завершене законодавче врегулювання питань реалізації рішень Київської конференції міністрів навколишнього природного середовища «Довкілля для Європи» (2003 р.), Всесвітнього Саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.), положень інших міжнародних зобов'язань України у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Проект Стратегії має розглядатися

The state of the Black Sea environment and the sustainable development in the Black Sea coastal countries and the other states of the Black Sea Basin, still facing threats and requires new approaches to their environmental policies. The ecosystem based approach supports the development of the environmental national and sectoral policies in line of sustainability, allowing to avoid the overexploitation of the to the fragile Black Sea Ecosystem and improve the health and living standards of the coastal population.

Aiming to do steps towards greener and more sustainable future and taking into account poor state of European environment, it seems, one of the main next task is to prevent an accelerated depletion of natural systems, as well as to establish favourable conditions for re-naturalization via econet development and introduction the principles of «eco-sustainability».

Taking into account that human impacts on biodiversity, habitats, ecosystems and human being

також як підґрунтя для подальшого розроблення та реалізації комплексу природоохоронних заходів через розроблення Національних планів дій з охорони навколишнього середовища.

Фінансово-економічне обґрунтування

Детальні фінансово-економічні розрахунки щодо реалізації положень проекту Стратегії будуть проведені при розробленні власне самого механізму реалізації проекту Стратегії – *Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища* – на відповідний період. Фінансування заходів передбачається здійснювати насамперед за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, а також інших джерел. Обсяг бюджетного фінансування визначатиметься щороку під час складання проекту Державного бюджету України на відповідний рік.

Очікувані результати

Реалізація Стратегії сприятиме:

- збереженню ключових екосистем Чорного й Азовського морів, генетичного фонду аборигенних видів, китоподібних, цінних видів риб тощо;

- запобіганню подальшій руйнації морських природних ландшафтів та відновленню порушених екосистем;

- створенню сприятливих умов для відновлення біотичних видів, що знаходяться на межі зникнення, та місць їх існування;

- зростанню біотичного ресурсного потенціалу, в тому числі рибних запасів;

- покращенню рекреаційної цінності прибережної смуги.

Індикатори втілення

Основні цільові індикатори та показники ефективності впровадження Стратегії:

- збереження екосистем, біотичних видів, розвитку екомережі;

- кількість видів що знаходяться на межі зникнення;

- площа та кількість морських природоохоронних територій;

- кількість нових чужинних видів.

Забезпечення екосистемного підходу до усіх видів людської діяльності, особливо в частині експлуатації морських ресурсів, шляхом впровадження екологічно збалансованих видів практичної

діяльності, та підтримка тих біосурсів, від яких залежить рівень життя, забезпечення харчовими продуктами та стан здоров'я населення, що мешкає в прибережній зоні, в частині захисту морського біорізноманіття:

- вилов риби, тис. тон;

- відновлення екосистеми моря (за біопродуктивністю – на рівні 1960-тих років.), сформована екомережа (охоплює 10% акваторії);

- поліпшення якості життя в регіоні та його рекреаційну привабливість, підвищення рівня екоосвідомості населення регіону, започаткування втілення екосистемного підходу в господарській діяльності;

- втілення в повному обсязі положень міжнародних та національних нормативно-правових документів щодо живої компоненти морського довкілля та створено інституційну базу їх супроводу.

Прогноз соціально-економічних результатів Стратегії

Реалізація Стратегії має на меті досягнення таких змін у реалізації морської екополітики та стані морського довкілля:

- створення розгалуженої морської екомережі та припинення втрат морського біорізноманіття як стратегічного ресурсу розвитку народного господарства;

- розроблення наукових засад визначення елементів морської природоохоронної мережі та формування нормативно-правової бази;

- стабілізація та поліпшення стану морського довкілля до безпечного рівня для життєдіяльності населення, сприяння

впровадженню системи екологічно збалансованого використання природних ресурсів, забезпечення ефективної взаємодії різних галузей морекористування і морських природоохоронних об'єктів з метою збільшення і оздоровлення біологічних і рекреаційних ресурсів Чорного й Азовського морів;

- сприяння впровадженню дієвої системи інформування населення щодо збереження довкілля морів і загалом морської екополітики в контексті екологічно збалансованого розвитку;

- посилення міжнародної співпраці у створенні мережі природоохоронних морських об'єктів.

improve cooperation between different stakeholders, including NGOs and private businesses, orient the academic and research communities towards conducting applied research for landscape/ecosystem and biodiversity protection, management and planning purposes in order to give the scientific justification for decision making in these field;

involve local communities in actions and decision making processes in order to create a solid basis for progress in biodiversity and landscape conservation, econetworks formation.

The challenges and the opportunities still exist in the Black Sea region – implement ecosystem approach to the human activities via step-by-step realization of the Strategy of protected areas and econet development and possible application of the precautionary principle including the Environmental Impact Assessment (EIA) and Strategic Environmental Assessment (SEA).

The challenges and the opportunities still exist in the Black Sea region – implement ecosystem approach to the human activities via step-by-step realization of the Strategy of protected areas and econet development and possible application of the precautionary principle including the Environmental Impact Assessment (EIA) and Strategic Environmental Assessment (SEA).

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРИБЕРЕЖНІЙ ЗАХИСНІЙ СМУЗІ МОРЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Законодавче врегулювання

Т. А. Недашковська, консультант, Наталя В. Мовчан, головний консультант Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи

З давніх-давен людська діяльність тяжіла до морів, озер та рік, там же і концентрувалися поселення. Це не дивно, адже вода є найціннішим джерелом життя, але споживча якість питної води залежить від екологічного стану водного об'єкта, його гідрохімічних показників тощо. На превеликий жаль, споживацька ідеологія, яку сповідує сучасне людство, спричиняє негативний вплив на прибережну смугу водного об'єкта, яка відіграє важливу роль у захисті водоймища від забруднення і засмічення, збереженні його екосистеми загалом. Наслідками високої щільності населення, яке мешкає вздовж поверхневих водних об'єктів, великої кількості населених пунктів, зосередження трубопроводного, річкового і морського транспорту, об'єктів промисловості є критичний стан екосистем прибережних захисних смуг, який характерний для 70% їх загальної площі (за даними Всесвітнього інституту природних ресурсів).

Екосистеми прибережних захисних смуг є заручниками грандіозних економічних інтересів, а саме розвитку сільського господарства, транспорту, промисловості, міської інфраструктури, рекреації тощо, які часто-густо суперечать інтересам збереження природного довкілля і зрештою спричиняють зниження економічного потенціалу регіону. Суспільство має усвідомлювати, що його економічний розвиток є насамперед заручником стану екосистеми тієї прибережної смуги, в межах якої воно проживає.

Розв'язання цих проблем і суперечностей потребує комплексного, інтегрованого підходу до збалансування соціально-економічного розвитку і мінімізації збитків навколишньому природному середовищу. Звісно, все це вимагає зваженого, науково обґрунтованого, соціально й економічно виправданого використання природного потенціалу прибережної захисної смуги.

Роль головного регулятора господарської діяльності в межах прибережної захисної смуги має відігравати держава, яка повинна встановити правила поведінки для окремих адміністративно-територіальних одиниць. У світі такий підхід відомий як «інтегроване управління прибережною смугою». Під цим поняттям розуміють процес управління на державному рівні, який має охоплювати законодавчі та організаційні інструменти, необхідні для забезпечення розвитку берегової смуги та управління нею у поєднанні з екологічними цілями й елементами взаємовпливу.

Необхідність розробки національних керівних принципів і методичних документів щодо інтегрованого управління прибережними зонами морів та їх розвитку з використанням надбаного практичного досвіду була підтримана на Конференції Організації Об'єднаних Націй з довкілля та розвитку (UNCED, Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) і знайшла своє відображення у главі 17 «Порядку денного на XXI століття».

З 1970-х років ідея інтегрованого управління прибережними територіями прямо чи опосередковано знаходить своє відображення в низці міжнародних документів вищого рівня. Серед них – Конвенція про міжнародне значення водно-болотних угідь, зокрема їх значення як місць проживання водоплавних птахів (Рамсар, 1971 р.), Міжнародна конвенція про боротьбу із забрудненням від кораблів – MARPOL 73/78 (Лондон, 1973 р.), Конвенція про захист Середземного моря від забруднення (Барселона, 1976 р.) і протоколи до неї, Конвенція про захист морського середовища та прибережних регіонів Середземномор'я (Барселона, 1995 р.) і протоколи до неї, Конвенція про захист морського середовища Балтійського регіону (Гельсінкі, 1992 р.), Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (Бухарест, 1992 р.), Конвенція Організації Об'єднаних Націй про закон щодо моря (Монтего-Бей, 1992 р.), Конвенція про захист морського середовища північно-східної Атлантики (Париж, 1992 р.).

Того ж року Рада Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР/ОЕСД) видає Рекомендацію C(76) 16 «Про управління прибережними зонами морів» і Рекомендацію «Про інтегроване управління прибережними зонами морів» від 23.07.1992 р. У цих документах країнам запропоновано впроваджувати інтегроване управління як шляхом введення його до національних законодавств, так і через органи місцевого управління й участь широкого кола громадськості.

Важливість інтегрованого управління прибережними зонами морів та конкретизації шляхів його реалізації на практиці з урахуванням специфіки Європейського континенту спонукала до розробки та схвалення Радою Європи низки документів:

- Резолюція (69) 37 Комітету Міністрів «Про забруднення морів»;
- Резолюція (73) 29 Комітету Міністрів «Щодо захисту територій морських узбереж» та Резолюція, прийнята Європейською конференцією міністрів «З питань регіонального планування» (СЕМАТ, Торремолінос, 1983 р.);
- Резолюції, прийняті четвертою Конференцією міністрів європейських країн «З питань навколишнього середовища» (Афіни, 25-27 квітня 1984 р.);
- Рекомендації Комітету Міністрів (85) 16 «Про соляні болота»;
- Рекомендації Комітету Міністрів «Про морські прибережні дюни» (85) 18 «Щодо політики планування в морських регіонах»;
- Рекомендації Комітету Міністрів (97) 9 «Про політику розвитку раціонального екологічно безпечного туризму на території морських узбереж»;
- Європейська хартія «Про морські узбережжя», прийнята на пленарній Конференції

щодо периферійних морських регіонів країн ЄЕК (о. Крит, 1981 р.), схвалена резолюцією Європейського парламенту 18 червня 1982 р.

- Програма Європейського Союзу «Щодо інтегрованого управління прибережними зонами морів».

Усі перелічені документи і кожен окремо були інструментами впровадження інтегрованого управління приморськими територіями для прибережних країн. Рада Європи проаналізувала ситуації, узагальнила рекомендації, ухвалила резолюції з метою напрацювання комплексних документів для їх використання у законотворчій та практичній діяльності. Так, було розроблено два документи, що стали основою для подальших дій: *Типовий закон про раціональне управління прибережними зонами морів* і *Всеєвропейський кодекс законів про використання прибережних зон морів*.

Типовий закон про раціональне управління прибережними зонами морів визначає концепцію інтегрованого управління та планування на базі принципу раціонального розвитку, містить основні провідні рекомендації та пропозиції відповідним установам, процедури і заходи впровадження та застосування інтегрованого управління й планування. Він є основою для підготовки національних законодавчих актів і є базою для розроблення нових чи вдосконалення існуючих законодавчих актів, спрямованих на захист прибережних зон морів.

Всеєвропейський кодекс законів про використання прибережних зон морів встановлює раціональні правила дій для органів влади різних рівнів, відповідальних за прибережні зони морів, землевпорядників, плановиків, будівельників й інших різноманітних груп користувачів.

Обидва документи демонструють ідеальну ситуацію щодо інтегрованого управління прибережними зонами морів. Звісно, складність повної гармонізації положень вказаних документів до національного законодавства ускладнюється конкретними обставинами всередині кожної країни та потребує певної адаптації до внутрішніх реалій.

Стосовно країн Чорноморського регіону, то, відповідно до Стратегічного плану дій із захисту Чорного моря, підписаного всіма причорноморськими державами, в тому числі й Україною, кожна причорноморська країна має сприяти ухваленню та впровадженню, згідно з її правовою системою, законодавчих та інших інструментів інтегрованого управління прибережною смугою.

Уже сьогодні в деяких країнах законодавчі інструменти щодо інтегрованого управління прибережною смугою знайшли своє місце у різноманітних законах та галузевих нормативних документах (Румунія), включени до президентських указів та урядових директив (Російська Федерація) або розроблені повністю (Туреччина). Впровадження інтегрованого управління прибережною смугою та розроблення необхідних для цього законодавчих документів в Україні передбачено

Загальнодержавною програмою охорони і відтворення довкілля Азовського та Чорного морів, затвердженою Законом України від 22.03.2001 р. за № 2333-III.

Однак, в усіх причорноморських країнах, зокрема в Україні, досі немає повністю і на всіх рівнях розробленого законодавства та чітко визначених організаційних структур для управління при-бережною смугою на регіональному і націо-нальному рівнях.

В Україні опрацьовується проект законодавчого акта щодо прибережної смуги морів із залученням зацікавлених органів влади і провідних науковців з урахуванням успішного законодавчого і практичного досвіду європейських країн, які вже започаткували інтегроване шлях інтегрованого управління прибережними зонами морів. Найбільшими труднощами у впровадженні цього підходу на території України є його складна структура та швидкий розвиток процесів приватизації в країні.

В Україні існує велика кількість законодавчих актів, які є основою для управління прибережними смугами морів. Це Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» (1992 р.), Водний кодекс України (1995 р.), Земельний кодекс (2001 р.), Закон «Про природно-заповідний фонд України» (1992 р.), Закон «Про виключну (морську) економічну зону України» (1995), Закон «Про екологічну експертизу» (1995), Закон України «Про туризм» (2003), Закон України «Про основи

містобудування» (1992), Закон «Про тваринний світ» (1993/2001), Лісовий кодекс України (1994 р.), Закон «Про планування і забудову територій» (2000 р.), Закон України «Про генеральну схему планування території України» (2002 р.), Закон «Про місцеве самоврядування».

Зміни у соціально-політичному житті суспільства, поява нових викликів потребують внесення змін до чинного законодавства України.

У Верховній Раді України ведеться активна робота за участю всіх зацікавлених органів влади щодо внесення змін до Водного кодексу України, зокрема в частині посилення охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення, збереження їх водності у межах прибережних захисних смуг, посилення вимог до встановлення прибережних захисних смуг, контролю за обмеженням господарської діяльності на них, а також урегулювання безперешкодного і безоплатного доступу громадян до загального водокористування. Ці положення відображені в окремому законопроекті (№ 2642 від 13.06.2008 р.), який опрацьований у Комітеті Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Подальша доля законопроекту та можливість набуття ним статусу Закону України визначатиметься Верховною Радою України на одному з чергових сесійних тижнів.

ECONOMICAL ACTIVITY AT THE COASTAL SHELTERBELT IN CONTEXT OF SOCIAL AND ECONOMICAL DEVELOPMENT OF SOCIETY

Consumption ideology cases negative influence on the coastline of water object, which is of much importance for reservoir protection against different kind of contamination, for conservation its ecosystem as a whole. Critical ecosystem situation of the coastal shelterbelts, which is typical for 70% of their total area, is the result of high population density, many settlements, concentration of pipelines, river and sea transport, industrial objects. Ecosystems of the coastal shelterbelts are the hostages of grandiose economical interests, namely agriculture development, transport, industry local infrastructure, recreation development and others. And as a result via destruction of the natural environment we have decrease of economical potential of a region.

The state, which must lay down rules for separate administrative-territorial units, should be the main regulator of economical activity within the coastal shelterbelt.

Громадські слухання, 18 серпня 2010 р., м. Одеса

СПИСОК УЧАСНИКІВ

АЛЕКСАНДРОВ Борис Георгійович, д-р біол. наук, професор, керівник Одеського філіалу Інституту біології південних морів НАН України (ІнБПМ НАНУ). Тел.: + 38 /048/ 725 09 18, e-mail: alexandrov@paco.net

БОНЬ Олександр Віталійович, начальник відділу охорони Азовського та Чорного морів Управління охорони та раціонального використання водних ресурсів Мінприроди України. Тел.:+38/ 044/ 206 31 36, +38 /044/ 206 31 76, e-mail: bon@mener.gov.ua

ГЕРЖИК Ігор Павлович, заступник директора РЛП «Тілігульський», e-mail: digerjik@rambler.ru

ГОНЧАРОВ Олександр Юрійович, науковий співробітник відділу проблем якості водного середовища Одеського філіалу ІнБПМ НАНУ. e-mail: obibss@paco.net

ГУБАНОВ Володимир Володимирович, заступник директора з науки Нижньодністровського НПП. Тел.:+38 /098/ 005 59 48, тел./факс: +38 /048/ 746 53 07, e-mail: ddniestrpark@mail.ru

ДЕМЧЕНКО Віктор Олексійович, завідувач Міжвідомчою лабораторією моніторингу екосистем Азовського моря Таврійського агротехнологічного університету і Одеського філіалу ІнБПМ НАНУ. Тел.:+38 /067/ 612 49 42, e-mail :demvik@mail.ru

ДЬЯКОВ Олег Анатолійович, науковий співробітник Центру регіональних досліджень (ЦРД). Тел./Факс: + 38/048/ 719 85 36, e-mail: utsc@te.net.ua

ЗАЙЦЕВ Ювеналій Петрович, д-р біол. наук, професор, академік НАН України, головний науковий співробітник відділу гідробіології активних зон моря Одеського філіалу ІнБПМ НАНУ. Тел.: +38 /0482/ 25 09 17, + 38 /0482/ 25 09 18, факс: +38 /0482/ 25 09 18, e-mail: zaitsev@paco.net, ibss@paco.net

МІНІЧЕВА Галина Григорівна, д-р біол. наук, професор, заступник директора з наукової роботи Одеського філіалу ІнБПМ НАНУ, експерт проекту. Тел./факс: +38 /048/ 725 09 18, +38 /097/ 378 69 21, e-mail : minicheva@eurocom.od.ua

МОВЧАН Ярослав Іванович, д-р біол. наук, завідувач лабораторії екологічної безпеки Національного авіаційного університету (НАУ). E-mail: iar57@i.ua

ПЕТРОВИЧ Зіновій Йосипович, директор РЛП «Кінбурнська Коса». Тел./факс + 38 /05154/ 3 07 56, e-mail: borisfenida@och.mk.ua

ПЛОТНИЦЬКИЙ Леонід Адольфович, співробітник ЦРД. Тел: + 380 /48/ 719 85 36, E-mail: utsc@te.net.ua

РОЖЕНКО Микола Васильович, заступник директора, головний природознавець Нижньодністровського НПП. Тел./Факс: +38 /048/ 746 53 07

РУБЕЛЬ Олег Євгенович, канд. економ. наук, старший науковий співробітник Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. Тел: +38 /048/ 724 39 88, факс:+38 /0482/ 22 66 11, e-mail: rubel@farlep.net

СІЗО Роман Володимирович, співробітник ЦРД, експерт проекту. Тел: + 38 /048/ 719 85 36, e-mail: utsc@te.net.ua

СТОЙЛОВСКИЙ Володимир Петрович, д-р біол. наук, професор, завідувач кафедри зоології Одеського національного університету ім. Мечникова. Тел. +38 /0482/ 68 32 87, e-mail: stoylovs@tm.odessa.ua

СТРЮК Тетяна Юріївна, асистент ЦРД, e-mail: tanya_struk@mail.ru
СТУДЕННИКОВ Ігор Васильович, виконавчий директор ЦРД. Тел: + 38 /048/ 743 08 12; факс: + 38 /048/ 719 85 36, e-mail: utsc@te.net.ua

ТАРАСОВА Оксана Григорівна, канд. хіміч. наук., експерт лабораторії екологічної безпеки НАУ, позаштатний консультант Комітету екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Верховної Ради України. Тел.+38/ 044/ 410 8548, e-mail: otaraso-va.kiev@yahoo.com

ХАРИНА Любов Олексіївна, начальник відділу регулювання використання біоресурсів, заповідної справи, рекреації та формування екомережі Державного управління охорони навколишнього середовища в Одеській області. Тел.: +38 /048/ 728 36 24, e-mail: l_kharina@mail.ru

ЧОРНА Тетяна Георгіївна, керівник регіонального центру з розповсюдження екологічних знань Одеського державного екологічного університету. Тел.: +380 /482/ 35 81 70, e-mail: ecocentr@eurocom.od.ua

SOCIETY AUDITIONS WITHIN THE PROJECT «LIVING BLACK SEA: DEVELOPMENT STRATEGY OF NETWORK OF SEA NATURE CONSERVATION AREAS AT THE COASTAL WATERS OF UKRAINIAN PART OF THE BLACK SEA» (18 AUGUST, 2010, ODESA)

There was represented and discussed the Project of creation of network of sea nature conservation areas at the coastal waters of Ukrainian part of the Black Sea and methodological approaches as for definition of priority sea areas for establishment of objects of the nature conservation fund of Ukraine.

ДЕЛЬФІНИ В ДЕЛЬФІНАРІЯХ

Катерина Полянська, Національний екологічний центр України,
Дружина охорони природи міста Києва «Зелене майбутнє»

Фото І. Самусенкової

Людина обожнює дельфінів! Так, для свого особистого задоволення!

Найліпшим способом ми могли би висловити дельфінам нашу вдячність, коли б залишили їх у спокої. Багато в чому вони, безперечно, перевершили нас, хоча б у тому, що їм від нас нічого не потрібно. Їм не потрібно нічого! І головне, чого вони абсолютно не потребують, то це бруду і засміченості океану, за що відповідальна людині. Це людині необхідні дельфіни, а не навпаки. Чому ми можемо навчити дельфінів? Що було би для них корисним? Одягати шляпу-котелок, як це чинять вони у комічних виставах у великих океанаріумах-зоопарках? Читати? Слухати музику? Найчарівніша музика у світі – це шум вітру, води, голоси птахів, звуки моря. Носити костюм? Їхня шкіра слугує їм у всі пори року. І що ж

тоді? Чого ми воліємо досягти? А я відповім вам: нам необхідно позбутися нашого егоїзму. Ми ж лукавимо. Людина обожнює дельфінів! Так, для свого особистого задоволення, щоб перетворити їх на васалів, домашніх слуг, рабів, роботів, котрі несуть на спині бомби. І людина близька до цього. Який фарс, який цинізм називати своїми «водними друзями» істот, котрих захопили, видресировали й натренували. Обряджені клоунами, чи не знемагають вони вже тепер у водних зоопарках «цивілізованого суспільства»?

Жак Майоль (1 квітня 1927–22 грудня 2001) – один із найвеличніших нирців у світі, першим сягнув стометрової глибини на затримці дихання 23 листопада 1976 року. Багаторазовий чемпіон світу з фрі-дайвінгу.

У 2009 році природоохоронні організації України – Дружини охорони природи Києва, Харкова, Дніпропетровська, Національний екологічний центр України, – а також зоозахисники та небайдужі громадяни стикнулися з явищем дельфінаріїв, побудованих стаціонарно або ж пересувних під шатром далеко від морських акваторій у великих містах: Києві, Харкові, Дніпропетровську, Львові та Донецьку.

На території України в Чорному та Азовському морях мешкає три види китоподібних – дельфіни афаліна (*Tursiops truncatus*), морська свиня, азовка (*Phocoena phocoena*), дельфін звичайний, білобочка (*Delphinus delphis*). Чисельність афалін – 5–10 тисяч особин, білобочок – більше 10 тисяч особин, азовок – 5–10 тисяч особин, тоді як до промислового видобування дельфінів їх нараховувалося декілька мільйонів.

У 1994 році їх було внесено до «Червоної книги України», вони отримали статус рідкісних та вразливих. За Законом України «Про Червону книгу», дозволяється лише спеціальне їх використання у виняткових випадках – у наукових і селекційних цілях. Але під прикриттям шляхетної справи – спасіння та реабілітації, дельфінів, що випадково потрапили до тенет або викинулися на берег і вижили, залишають в дельфінаріях. Деякі центри під приводом спасіння виловлюють навіть здорових дельфінів, щоб потім утримувати з метою отримання прибутку. В умовах неволі приживається лише афаліна.

Київ знаходиться на відстані 430 км від Чорного моря. В басейні (глибина – 4,5 м, діаметр – 20 м) у штучній солоній воді утримується 2 дельфіни (довжина тіла – 2,5 м, маса – 150–300 кг) – Шкіпер і Боцман (на момент відкриття 19 вересня 2009 року утримувалося 4 дельфіни, доля 2-х інших невідома, за повідомленням дельфінарію їх перевезено до іншого міста). Дельфіни належать дельфінарію НЕМО, який використовує їх у комерційних цілях, проводячи вистави 2 рази на день (по вихідним дням – 3 рази), крім понеділка, надає послуги купання з дельфінами, підводного плавання з аквалангом, а також раз на тиждень – нічне романтичне шоу. Також дельфіни залучаються до занять із дельфінотерапії – плавання хворих дітей з дельфінами, що на думку працівників дельфінарію має лікувальний ефект. Але дельфіни є дикими тваринами, що звикли жити у відкритому морі, полювати на живу рибу (в дельфінаріях їх годують мороженою), пірнати на глибину до 150 метрів, вистрибувати над поверхнею води на висоту до 3 метрів, розганятися зі швидкістю до 40 км/год, орієнтуватися за допомогою ехолокації та спілкуватися

за допомогою особливих звукових сигналів (в умовах басейну покриття стін створює ефект відлуння й багаторазового відбиття звукових хвиль, що негативно впливає на дельфінів). При потраплянні до дельфінарію їх життя назавжди змінюється, вони повинні стримувати більшість своїх природних інстинктів, жити за іншим розпорядком дня, притримуватись дисципліни, яку нав'язують їм люди, навіть навчитися пристосовувати свій зір, адже вони звикли до підводного способу життя, а в дельфінарії мають постійно триматися біля поверхні, виконувати трюки. Вода в басейні спричинює шкіряні захворювання у дельфінів, щоб запобігти цьому їм постійно додають до раціону спеціальні ліки. Людина не може забезпечити дельфінів належними умовами утримання. Чи може тварина в такій ситуації лікувати дітей, випромінювати любов та радість? Вона вже ніколи не повернеться до моря й приречена прожити все життя в басейні – декілька років, адже лише деяким щастить прожити понад десятиліття.

Природоохоронці створили робочу групу й виступили на захист дельфінів. Було написано численні листи до державних природоохоронних органів. Виявилось, що дельфінарії не мають повного складу документів та дозволів на утримання дельфінів, при перевірках Державною екологічною інспекцією виявлено ряд грубих порушень вимог щодо природо-охоронного законодавства. Наразі закрито-лися дельфінарії у Львові та Дніпро-петровську, один з двох дельфінаріїв у Києві. Було проведено інформаційні акції під будівлями дельфінаріїв, розда-валися листівки громадянам, складено петицію, поширювалася інформація в медіа просторі.

Кампанія проти комерційного використання дельфінів в дельфінаріях продовжується. Залишилися віддалені від моря дельфінарії в Харкові, Донецьку та Києві. Другий київський дельфінарій НЕМО вже два рази закривала Державна екологічна інспекція, але він продовжує працювати.

Головними цілями природоохоронців були і є: закриття дельфінаріїв в містах, віддалених від морського узбережжя, зробити безстроковим Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про введення тим-часового обмеження на спеціальне використання (вилучення з природного середовища існування) китоподібних Чорного та Азовського морів». Вдосконалити систему моніторингу китоподібних в Україні. Заборонити виробництво, продаж і використання риболовних сіток, небезпечних для дельфінів. Поступово перейти до питань, пов'язаних із приморськими дельфінаріями, яких

наразі нараховується більше 10, в них утримується приблизно 50 дельфінів. Розробити проект реабілітаційних центрів для дельфінів замість дельфінаріїв.

Врятуймо дельфінів від комерційного використання в дельфінаріях!

Корисні сайти:

<http://rescuedolphin.blogspot.com/>

<http://pryroda.in.ua/>

Ми маємо інакше ставитися до тварин – з більшим розумінням, а, можливо, і з благоговінням. Людина втратила контакт з природою, побудувала своє життя на хитроцях та винахідливості – тому розглядає тварин крізь лупу людських знань, а вона збільшує пір'ячко чи шерстинку, але в цілому образ спотворює.

Ми ставимося до тварин зверхньо, вважаючи, що їхня доля варта жалощів: адже порівняно з нами вони вельми недосконалі. Але ми помиляємося, жорстоко помиляємося. Бо не можна до тварин підходити з людським мірилом. Їхній світ давніший нашого і досконаліший, і самі вони – істоти більш вивершені і досконалі, ніж ми з вами. Вони зберегли багато тих почуттів, які людина втратила: вони живуть, прислухаючись до голосів, недоступних для нашого слуху. Тварини – це не менші брати наші і не бідні родичі, вони – інші народи, які разом з нами потрапили в тенета життя, в тенета часу; такі самі, як і ми, бранці земної пишноти і земних страждань.

«Будинок на краю»

Генрі Бестон,

американський письменник-натураліст,

20-ті роки XX ст.

DOLPHINS AT DOLPHINARIUMS

Scientists in the sphere of nature conservation create the working group for dolphin protection. It was found that the dolphinariums have no fully documents and permissions for keeping of dolphins. More over, in the time of inspection there was found many violations of demands of the nature conservation legislation. For the present the dolphinariums were closed in Lviv and Dnipropetrovsk, one of two dolphinariums in Kyiv. The main purposes of nature conservation scientists were and are: to close dolphinariums in cities remote from seashores, to make the indefinite-term the Decree of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine 'On imposition of temporary limitation to special use (withdrawal from the natural environment) cetaceans of the Black and Azov Seas'; to improve the monitoring system for cetaceans in Ukraine. It is necessary step by step to pass on to problems connected with coastal dolphinariums, which are now more than 10, and 50 dolphins are keeping there; to develop a project of rehabilitation centres for dolphins instead of dolphinariums.

Міжнародний екологічний форум «Довкілля 2010»

26-28 жовтня 2010 р., м. Київ

Кризовий стан навколишнього середовища та пов'язаного з цим чинником здоров'я населення становить загрозу для національної безпеки України. На початку 21 століття Україна все ще посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання енергії, води та інших ресурсів на одиницю ВВП, обсяги промислових відходів на душу населення перевищують аналогічні показники багатьох країн. Водночас, наш природно-ресурсний потенціал оцінюють як один з найбільших на планеті. Розумно скористатися ним в інтересах добробуту українських громадян – одне з найголовніших завдань.

Нестримна гонитва за економічним зростанням обертається знищенням людського і природного потенціалу. Україна потребує збалансованого розвитку, при якому виробництво і споживання дають можливість природним екосистемам відновлюватися і підтримувати життєдіяльність теперішнього і майбутніх поколінь.

26-28 жовтня 2010 р. у Києві відбувся Міжнародний екологічний форум «ДОВКІЛЛЯ 2010», мета якого – зміцнити партнерство органів державної влади та місцевого самоврядування, науки, освіти, бізнесу, громадських організацій для поліпшення стану навколишнього середовища; створити еколого-економічні умови для збалансованого (сталого) розвитку держави; гарантувати екологічну безпеку, збереження біорізноманіття; узагальнити досвід міжрегіонального й міжнародного співробітництва та розробити рекомендації щодо комплексного розв'язання екологічних проблем.

Учасники Форуму висловлюють занепокоєння тим, що погіршення стану довкілля й незбалансоване використання природних ресурсів можуть спричинити серйозні соціальні та екологічні наслідки.

Спостерігається значне зростання антропогенного навантаження на природні екосистеми, що призводить до їх деградації, руйнування природних ландшафтів та створює загрози біорізноманіттю.

Крім того, внаслідок господарської діяльності погіршується якість води та водних ресурсів у багатьох регіонах України.

На перший план виходить проблема забруднення атмосферного повітря у зв'язку зі збільшенням викидів парникових газів, які шкідливо впливають на довкілля та здоров'я населення.

У національних та регіональних планах розвитку не вдається інтегрувати екологічну складову в секторальні політики, внаслідок чого спостерігається істотна залежність між економічним зростанням та пов'язаним з ним тиском на довкілля.

Ми, учасники Міжнародного екологічного форуму «ДОВКІЛЛЯ 2010», наголошуємо на необхідності започаткувати національний процес «Довкілля для України» для того, щоб об'єднати зусилля і залучити до співпраці всі зацікавлені сторони на національному рівні для реформування екологічної політики України у напрямі екологізації політик, програм і планів національного, галузевого, регіонального та місцевого розвитку.

Конференції, тематичні секції та круглі столи в рамках МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ФОРУМУ «ДОВКІЛЛЯ 2010»

26 жовтня 2010 р. – Всеукраїнська наукова екологічна конференція «Збалансований (сталий) розвиток України – пріоритет національної політики»:

секції «Структурна перебудова та екологізація економіки – пріоритет переходу України до збалансованого (сталого) розвитку», «Збереження біотичного і ландшафтного різноманіття», «Шляхи переходу до збалансованого природокористування та природовідтворення»;

круглі столи «Освіта для збалансованого (сталого) розвитку», «Екологічна безпека як визначальна умова переходу до збалансованого розвитку».

27 жовтня 2010 р. – Міжнародна науково-практична конференція «Національна екологічна політика в контексті європейської інтеграції України»:

секції «Транскордонне співробітництво у розв'язанні екологічних проблем», «Інтегроване управління водними ресурсами в контексті *Водної Рамкової директиви ЄС*», «Досвід впровадження та перспективи *Київського протоколу: політика й заходи, спрямовані на зменшення викидів парникових газів*», «Сертифікація лісів: європейський та національний досвід»

круглі столи «Довкілля та здоров'я: оцінка екологічних ризиків», «Довкілля Чорного моря: у пошуках шляхів до збалансованого розвитку».

28 жовтня 2010 р. – Бізнес-форум «Соціально-екологічна відповідальність бізнесу – необхідна передумова переходу України до збалансованого (сталого) розвитку»:

круглі столи «Екологічно збалансовані технології», «Бізнес і адаптація до змін клімату».

31 ЖОВТНЯ – МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ЧОРНОГО МОРЯ

27 жовтня 2010 року в Києві, у рамках Міжнародного екологічного форуму проведено тематичний круглий стіл «Довкілля Чорного моря: пошук шляхів збалансованого розвитку». У заході взяли участь представники органів державної влади, провідних наукових установ і неурядових організацій, а також прості громадяни, небайдужі до проблем Чорного моря.

Серед ключових тем, що обговорювались були виклики і загрози морському довкіллю на зламі тисячоліть; розвиток мережі морських природоохоронних територій; аналіз механізмів реалізації державної політики щодо морського довкілля та ефективності впроваджуваного програмно-цільового підходу до вирішення нагальних екологічних проблем Чорного й Азовського морів.

За результатами круглого столу ухвалено резолюцію, в котрій учасники окреслили першочергові пріоритети та заходи, що на їх думку, сприятимуть поліпшенню якості морського довкілля та сталому розвитку Азово-Чорноморського регіону.

Знаковим стало проведення круглого столу напередодні святкування 31 жовтня Міжнародного Дня Чорного моря, святкування якого було започатковано як громадсько-політична акція з нагоди ухвалення Міністерською конференцією, що відбулася 30-31 жовтня 1996 року у м. Стамбул (Туреччина), представниками Болгарії, Грузії, Румунії, Російської Федерації, Туреччини та України *Стратегічного плану дій для відновлення і захисту Чорного моря*. Відтоді, країни – учасниці *Конвенції про захист Чорного моря від забруднення* (Бухарест, 1992) відзначають **Міжнародний День Чорного моря 31 жовтня** щорічно.

31 жовтня – це нагода вкотре привернути увагу міжнародної спільноти до нагальних проблем довкілля Чорного моря. У цей день країни Чорного моря організовують чисельні природоохоронні акції із залученням широких кіл громадськості, що супроводжуються активною просвітницькою компанією у засобах масової інформації.

2006 року до десятиріччя підписання *Стратегічного плану дій щодо Чорного моря*, встановлено міжнародну Чорноморську медаль «За відданість у справі збереження Чорного моря». Варто зазначити, що першим лауреатом цієї відзнаки за поданням українських громадських організацій, підтриманих міжнародним журі, став Ярослав Мовчан, котрий стояв у витоків Стратегічного плану дій для відновлення і захисту Чорного моря та впродовж тривалого часу відстоював інтереси нашої держави у Комісії із захисту Чорного моря від забруднення. 2007 року дану нагороду отримав Зіновій Петрович, директор РЛП «Кінбунська коса». Минулого року цієї почесної нагороди було удостоєно знаного вченого сучасності та яскраву особистість – Ювеналія Зайцева, а цього року нагорода винайшла Оксану Тарасову – людину, яка доклала чимало зусиль задля збереження інституційної пам'яті Чорноморської комісії і наразі продовжує брати активну участь у процесах розвитку регіонального співробітництва щодо захисту Чорного моря.

Пам'ятаймо, що чисте Чорне море – не лише запорука сталого соціально-економічного розвитку усього Чорноморського регіону, а й добробут мільйонів людей, доля яких пов'язана з Чорним морем. Майбутнє Чорного моря в наших руках! Збережімо його!

31 OCTOBER IS INTERNATIONAL DAY OF THE BLACK SEA

Celebration of International Day of the Black Sea was begun as a social and political action on the subject of approval the Strategic Action Plan for restoration and protection of the Black Sea by the Ministerial Conference, on 30-31 of October 1996 in Istanbul (Turkey).

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЛАНДШАФТНИЙ ПАРК «ПРИАЗОВСЬКИЙ СТЕП» – ПРИРОДНА ПЕРЛИНА ПІВДЕННОГО СХОДУ УКРАЇНИ

Л. Вакаренко, канд. біол. наук, Д. Дубина, д-р біол. наук, Т. Дзюба, канд. біол. наук, Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ;
А. Котенко, канд. біол. наук, Інститут зоології ім. І.І.Шмальгаузена НАНУ

Приазовський степ! Море сріблястої ковили, оксамитових трав, барвистих килимів пашиноквіттів, дзвінкого і багатоголового пташиного співу над смарагдово-голубим Азовським морем. Неозорі простори та п'яні пахощі степу, його родючі чорноземи були природним дарунком і джерелом економічного та духовного життя для багатьох поколінь цього славного своєю історією поліетнічного козацького краю. Згодом, на жаль, ця краса була перетворена на пасовища та орні землі. Будувалися індустріальні центри, села й міста. Степ як унікальна екосистема зазнавав незворотних втрат і зникав назавжди. Сьогодні в Україні збереглися лише острівці природної степової рослинності. Зокрема, в Запорізькій області вони займають менше 3 % її території. Тому кожній, навіть невеликій за площу, ділянці зі збереженням рослинним покривом мають надзвичайно велику наукову, культурну, екологічну, економічну, національну та соціальну цінність.

А якщо ділянка природної рослинності має площу понад 2,5 тис. га?! Тоді вона безцінна! Саме така ділянка ще збереглася на узбережжі Азовського моря у Бердянському районі Запорізької області, між селами Новопетрівка та Куликівське. На територіях, що прилягають до берегового уступу, простяглися малопорушені типчаково-ковиліві степи. Вони не були розорані завдяки функціонуванню тут ще з 50-х років минулого сторіччя військового полігону. Незважаючи на вплив військової діяльності у минулому, рослинний і тваринний світ колишнього полігону за багатством і різноманітністю різко відрізняється від оточуючих, змінених людиною, територій. Рослинний світ надзвичайно цікавий і різноманітний. Багато рослин, що тут трапляються є рідкісними. Серед видів тварин, що занесені до «Червоної книги України. Тваринний світ» (2009) на території полігону трапляються махоон, подалрій, бражник мертва голова, гадюка степова, лунь степовий, сиворакша, вівсянка чорноголова, вечірниця руда, хом'ячок сірий, тхір степовий та ін. Крім раритетних видів рослин і тварин та рослинних угруповань, на території полігону репрезентативно представлені типові для південного сходу України

біотопи трав'янистих і чагарниково-трав'янистих степових екосистем, які формуються в умовах недостатнього зволоження. Вони відзначаються багатого флорою (понад 400 видів судинних рослин) і рослинністю. На жаль, ці, раніше досить поширені, степи збереглися лише на територіях природно-заповідного фонду. На інших ділянках вони надмірно деградовані та зазнають руйнування під впливом новітніх антропогенних факторів (заліснення балок, рекреація, забудова тощо). Саме це ставить надзвичайно актуальним реалізацію завдань з її збереження, зокрема в нинішніх умовах ринкових відносин.

Після ліквідації полігону і розподілу землі між іншими власниками, над цим, майже останнім, прихистком типової степової флори та фауни у Приазов'ї нависла реальна загроза його знищення. Очевидно, що степові ділянки будуть поступово розорюватися, а на власне приморській частині розпочнеться рекреаційне будівництво. Нині на території полігону здійснюється нерегламентоване випасання худоби та облаштування її літніх таборів, що є особливо згубним у зв'язку з руйнуванням дернин названих ценозоутворюючих видів, які є основою існування даного типу організації рослинності. На окремих ділянках ведеться сінокосіння. Єдиною можливістю збереження унікального степового масиву і водночас належного задоволення економічних потреб місцевого населення є створення нової природоохоронної території – регіонального ландшафтного парку «Приазовський степ».

Регіональний ландшафтний парк – це форма заповідання, яка забезпечує збереження природних багатств і не суперечить звичаям і способу життя місцевого населення, а, значною мірою навіть підвищує його добробут. Тому створення регіонального ландшафтного парку на території Бердянського району Запорізької області матиме, звичайно, не лише природоохоронне, а й соціальне значення. Розташування парку поблизу таких відомих місць відпочинку, як м. Бердянськ, смт Урзуф та Ялта і багатьох інших дозволить значно розширити рекреаційну ємність, а відповідно й туристично-оздоровлювальну привабливість регіону та ство-

рити додаткові робочі місця для місцевого населення у наступних сферах: егерська служба; обслуговування екотуризму і кінного туризму (верхового та гужового); забезпечення екологічно-чистими продуктами рослинництва та тваринництва місцевого населення і рекреантів; організація харчування та відпочинку відвідувачів (приватні кафе та міні-готелі); виробництво та продаж сувенірів; відтворення народних промислів і демонстрація та реалізація їх туристам.

На жаль, дана ініціатива не знаходить підтримки у владних кабінетах регіону. Сьогоднішня ринкова вартість землі на узбережжі Азовського моря засліплює очі і відбиває здатність у можновладців зрозуміти, що природні перлини знищити легко, а відродити їх для майбутніх поколінь буде неможливо.

Контактний телефон 044-234-83-34
E-mail: geobot@ukr.net

REGIONAL LANDSCAPE PARK «PRYAZOV'S'KY STEP» – THE PEARL OF THE SOUTH-WEST OF UKRAINE

A brief description of the territory of the former military zone, located on the Azov Sea coast between the villages Kulykiv's'ke and Novopetriv's'ke, Berdyans'k District, Zaporizhzhya Region, is presented. The importance of steppe area in region with anthropically altered natural vegetation is shown and the necessity of its conservation is proved. Steppe ecosystems and their biodiversity assessment is given, in particular the rare one. Uniqueness of steppe biotopes, located on the extreme eastern boarder of their spreading in Ukraine, is emphasized. Concern about the future of steppe is expressed and establishment of the RLP «Pryazov's'ky Step» is proposed as an efficient approach to the area environmental management. It combines the conservation of unique ecosystems and meets the economic interests of local people. It is proved that establishment of RLP expands the recreational capacity of coastal Azov region. Prospects of environmental management system development are explained related to the establishment of this protected area. Illustrations of landscapes, phytocenosis and species are presented.

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЛАНДШАФТНИЙ ПАРК «ПРИАЗОВСЬКИЙ СТЕП» – ПРИРОДНА ПЕРЛИНА ПІВДЕННОГО СХОДУ УКРАЇНИ

На типових степових ландшафтах займають значні площі угруповання з домінуванням різних видів ковили, а також мигдалю низького. Всі вони занесені до «Зеленої книги України» (2009). У складі багатьох угруповань зростають раритетні види рослин, які занесені до «Червоної книги України. Рослинний світ» (2009). Це ковила волосиста, к. Лессінга, к. найкрасивіша та к. українська, а також тюльпан змієлистий. Відзначається своєрідністю та багатством, зокрема раритетних видів, і тваринний світ. Унікальність і багатство біорізноманіття даної території, робить її природоохоронний статус досить високим. Вчені пропонують створити тут регіональний ландшафтний парк, який має стати природною перлиною Приазов'я і надійним економічним «партнером» місцевого населення. Його флора і фауна є природною спадщиною вічних цінностей – естетичних, наукових, культурних, екологічних, економічних, які необхідно зберігати, примножувати та передати прийдешнім поколінням.

Автори фото: Д. Дубина, П.Вакаренко

